

Massturism och mänskliga rättigheter

En analys av svenska researrangörers sociala ansvar

Sammanfattning

Denna uppsats behandlar turism i utvecklingsländer och den problematik som kan uppstå i samband med detta. Uppsatsen visar att denna problematik har en bredd som sträcker sig över både medborgerliga och politiska rättigheter och ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. I uppsatsen tas bland annat ekonomi, arbetsrättigheter, miljöförstöring, sexturism, ursprungsbefolkningar, tvångsflyttningar och kulturella rättigheter upp. På alla dessa områden finns problem som turismindustrin, på olika sätt, försöker hantera.

Uppsatsen innehåller en undersökning av hur de tre svenska marknadsledande paketresearrangörerna, Fritidsresor, Apollo och Ving, valt att arbeta med denna problematik. Studien görs genom att undersöka de uppförandekoder, policydokument och övriga initiativ som företagen tagit för att motverka problematiken.

Slutligen så utvärderas också företagen och ställs mot beroendeteori för att se huruvida företagens arbete är tillräckligt för att överbrygga de särskilda förhållanden som råder i utvecklingsländerna.

Abstract

This paper deals with tourism in the Third World and the problems that could be related to this. The paper shows that these problems have a scope from civil and political rights to economic, social and cultural rights.

The paper covers the problems related to economy, labor rights, environmental pollution, sextourism, indigenous peoples, forced displacement and cultural rights. In all these areas there are problems that the tourism industry, in different ways, is trying to handle.

The paper also includes a study on how the three market leading tour operators in Sweden, Fritidsresor, Apollo and Ving, are working with these problems. This study is conducted by examining the codes of conduct, corporate policies and other initiatives from the tour operators.

The paper is concluded by an evaluation of the tour operator with the help of dependency theory. This is done to estimate the sufficiency of the operators social work in relation to the special conditions of developing countries.

Förkortningar

CSEC	Commercial Sexual Exploitation of Children
ECPAT	End Child Prostitution, Child Pornography and Trafficking of Children for Sexual Purposes
FTO	Federation of Tour Operators
FSA	Företagens Sociala Ansvar
HDI	Human Development Index
ILO	International Labour Organization
IMF	International Monetary Fund
LDC	Least Developed Countries
LO	Landsorganisationen i Sverige
NGO	Non-Governmental Organization
TNF	Transnationella företag
TOI	Tour Operators' Initiative
TUI	Tourism Union International
UDHR	Universal Declaration of Human Rights
UNEP	United Nations Environment Programme
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNDP	United Nations Development Programme
UN-WTO	World Tourism Organization
WWF	Världsnaturfonden, World Wide Fund for Nature

Innehållsförteckning

1	INLEDNING	1
1.1	Syfte och frågeställningar	2
1.2	Avgränsning	2
1.3	Metod och Material	3
1.4	Begreppsdiskussion	4
1.5	Uppsatsens struktur	5
2	TEORI	6
2.1	Företagens sociala ansvar	6
2.2	Beroendeteori	8
3	BAKGRUND	11
3.1	Turismens historia	11
3.2	Klassificering inom studier av turism	12
3.3	Turismen som socialt fenomen	15
3.4	Sammanfattning	16
4	TURISMENS PÅVERKAN PÅ DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA I U-LÄNDER	17
4.1	Turism i diktaturer	17
4.2	Ekonomiskt läckage	18
4.3	Ekonomiskt beroende och fattigdom	19
4.4	Tillgång till naturresurser och miljöförstöring	20
4.5	Tvångsflyttningar	22
4.6	Ursprungsbefolkning och minoriteter	22
4.7	Sexturism	23
4.8	Arbetsrättigheter	24

4.9	Kulturella rättigheter	25
4.10	Sammanfattning	26
5	UPPFÖRANDEKODER FÖR RESEBRANSCHEN	28
5.1	UN-WTO	29
5.2	Tour Operators Initiative	30
5.3	Federation of Tour Operators	32
5.4	ECPAT	33
6	SVENSKA RESEARRANGÖRER	34
6.1	Fritidsresor	35
6.1.1	Policydokument och uttalanden	35
6.1.2	Uppförandekoder och policydokument från ägarna	36
6.1.3	Medlemskap i internationella organisationer och samarbeten	36
6.1.4	Avtalsklausuler för underleverantörer	37
6.1.5	Rapporter och implementering	37
6.1.6	Välgörenhetsprojekt och övriga satsningar/Råd från företaget till turisterna	38
6.2	Apollo	39
6.2.1	Policydokument och uttalanden	39
6.2.2	Uppförandekoder och policydokument från ägarna	40
6.2.3	Medlemskap i internationella organisationer och samarbeten	41
6.2.4	Avtalsklausuler för underleverantörer	41
6.2.5	Rapportering och implementering	41
6.2.6	Välgörenhetsprojekt och övriga satsningar/ Råd från företaget till turisterna	42
6.3	Ving	42
6.3.1	Policydokument och uttalanden	42
6.3.2	Uppförandekoder och policydokument från ägarna	43
6.3.3	Medlemskap i internationella organisationer och samarbeten	44
6.3.4	Avtalsklausuler för underleverantörer	44
6.3.5	Rapportering och implementering	45
6.3.6	Välgörenhetsprojekt och övriga satsningar/ Råd från företaget till turisterna	46
6.4	Sammanfattning	46
7	DISKUSSION	49
7.1	Utvärdering av företagen	49
7.2	Är företagens åtgärder tillräckliga?	51
7.3	Slutsatser	52

1 Inledning

På Utrikesdepartementets hemsida står: ”Att främja och öka respekten för de mänskliga rättigheterna är en prioriterad uppgift som ska genomsyra alla delar av utrikespolitiken”.¹ I regeringens uttalanden talas nästan alltid om vikten av att förespråka mänskliga rättigheter i kontakterna med andra delar av världen. Trots detta nämner man nästan aldrig mänskliga rättigheter i samband med den absolut mest frekventa kontakten som vanliga svenskar har med utlandet, turistresorna.

Turismen är idag en av världens största industrier som sysselsätter miljontals människor jorden runt. World Tourism Organization (UN-WTO) beräknar att varje år görs över 750 miljoner internationella turistresor och branschen omsätter mer än 4500 miljarder i svenska kronor räknat.² Turismen berör enormt många människor på olika sätt, ändå är det ytterst få som talar om mänskliga rättigheter i samband med turismindustrin.

Varje människa har enligt artikel 13 i den allmänna deklarationen om mänskliga rättigheter rätten att resa inom och utanför sitt land men lång ifrån alla har möjligheten att göra detta. Ännu färre har möjligheter att resa för nöjes skull, att vara turister. Större delen av jordens befolkning kommer aldrig att lämna sitt eget land eller sitt eget samhälle.

Merparten av alla turister i världen kommer från västvärlden och det flesta turistar också i västvärlden. Endast en liten del av resorna går till utvecklingsländerna och bara en liten minoritet av befolkningen i Syd har ekonomiska möjligheter att resa därifrån.

I den här uppsatsen kommer turismen i utvecklingsländerna och dess inverkan på de mänskliga rättigheterna att undersökas. Turismen är en positiv kraft i de flesta delarna av världen som bidrar till ökad förståelse mellan individer och folk och har en stark positiv påverkan på den lokala ekonomin. Turismen kan dock ha en negativ effekt på utvecklingsländer och särskilt på de lokala samhällena. Många av de ekonomiska fördelarna går förlorade för befolkningen på det lokala planet eftersom stora delar av den ekonomiska kakan äts upp av västerländska företag och den egna statsapparaten.

Turismen påverkar också starkt hela det samhälle där den tar plats. Miljön, arbetsmöjligheter och den lokala kulturen kan påverkas positivt men ofta drabbar turismen de lokala samhällena även negativt. Här har de olika aktörerna inom turismnäringen möjligheter att påverka utvecklingen.

---

¹ Utrikesdepartementet, ”Ansvarsområden”, www.regeringen.se, hämtat 060425.

² World Tourism Organisation, ”Tourism Highlights: 2005 Edition”, <http://www.world-tourism.org/facts/menu.html>, hämtat 060427.

I denna uppsats undersöks vilka problem som kan uppstå i samband med turism. En av aktörerna i industrin, nämligen de svenska researrangörerna, granskas särskilt. Researrangörernas medvetenhet om problemen, initiativ för att lösa problemen och vilka problemen är vad denna uppsats handlar om.

De svenska researrangörerna har kommit långt, i jämförelse med sina konkurrenter, i miljöarbetet och man börjar även arbeta med sociala frågor och andra mänskliga rättigheter. Hur detta görs och i vilken utsträckning man gör detta undersöks i denna uppsats.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur turism i utvecklingsländer påverkar mänskliga rättigheter, samt hur svenska researrangörer behandlar denna problematik. Uppsatsen ska kritiskt undersöka hur de mänskliga rättigheterna behandlas i de dokument som reglerar turismindustrin. Vidare undersöks lämpligheten i de åtgärder som industrin vidtar.

I denna uppsats används följande frågeställningar för att uppnå detta syfte:

- På vilka sätt skapar turismen i utvecklingsländerna problem i förhållande till mänskliga rättigheter i dessa stater?
- Vilka åtgärder har de större svenska researrangörerna tagit för att hantera denna problematik?
- Är dessa åtgärder lämpliga och tillräckliga?

1.2 Avgränsning

Uppsatsen behandlar främst turism i utvecklingsländer. Vissa delar av uppsatsen behandlar turismindustrin mer generellt men enbart i de fall där samma saker gäller specifikt för turismen i u-länderna.

De företag som uppsatsen handlar om är svenska paketresearrangörer som har resmål i u-länder. Uppsatsen behandlar inte hela ägarkoncernernas åtaganden utan fokuserar på det som rör de enskilda svenska företagen. Uppsatsen täcker inte heller underleverantörers satsningar utan enbart vad researrangören gjort gentemot underleverantören.

Uppsatsen behandlar inte implementeringen av de riktlinjer och uppförandekoder som undersöks utan enbart vilka initiativ företagen har tagit.

Uppsatsen behandlar enbart den frivilliga regleringen för mänskliga rättigheter som resebranschen utvecklat. Andra modeller för reglering diskuteras endast teoretiskt i kapitel 2.

1.3 Metod och Material

För att undersöka den första frågeställningen görs en kvalitativ litteraturstudie där forskningen på området turism och mänskliga rättigheter undersöks.

Det material som används för undersökningen består till största del av forskningsrapporter och akademiska böcker och artiklar. Några centrala arbeten som behandlar turism och mänskliga rättigheter är exempelvis Jean Keefe *Tourism and Human Rights* och Sarah Hemingways ”The Impact of Tourism on the Human Rights of Women in South East Asia”. Annan litteratur som handlar om andra ämnen som ekoturism, hållbar turism, turism och utveckling eller antropologi och turism används för att få en bredare bild och en kontext för MR-problematiken. Några av de flitigast använda böckerna och artiklarna är Mowforth och Munt *Sustainable Tourism* och Regina Scheyvens *Tourism for Development*. Utifrån denna forskning tas en problembild fram där möjliga problem med turism i tredje världen presenteras.

Denna problembild används sedan för att besvara den andra frågeställningen. Problembilden utgör en utgångspunkt för en kritisk analys av svenska researrangörers initiativ för ansvarfull turism. Det material som granskas är bland annat officiella policydokument, framställningar på hemsidor och i kataloger samt uttalanden från företagen. Rapporter som företagen själva skrivit som uppföljning till ECPAT:s uppförandekod används också för analysen. Dessa data ställs alltså mot de problem som togs fram i litteraturstudien för att se vilka problem som prioriterats och vilka som uteslutits i företagens satsningar.

För att undersöka företagens sociala arbete används också kriterier för uppförandekoder inom turistbranschen som Peter Mason och Martin Mowforth tagit fram i boken *Codes of Conducts in Tourism*, som presenteras längre fram i uppsatsen. Researrangörernas arbete eller initiativ till FSA ställs alltså dels mot de problem som undersökts i litteraturstudien och dels mot Mason och Mowforths kriterier.

Slutligen utreds lämpligheten i dessa satsningar som företagen gjort. Detta görs genom att använda resultaten ifrån undersökningen av researrangörernas satsningar inom socialt ansvar och applicera beroendeteorin och den teoretiska grunden för företagens sociala ansvar, som presenteras i teorikapitlet, på detta. Företagens initiativ undersöks alltså med hjälp av teorin för att se om de är tillräckliga för att överbrygga den struktur som teorin belyser.

Uppsatsen har alltså sammanfattningsvis tre steg. Det första, för att besvara den första frågan, är litteraturstudien som tar fram en problembild. Den andra, som behandlar fråga två, är dokumentanalys som undersöker hur företagen arbetar med de problem som litteraturstudien belyst. Det sista steget är slutligen att avgöra tillräckligheten i detta arbete med hjälp av teoretiska verktyg, för att svara på den sista av frågeställningarna.

1.4 Begreppsdiskussion

Begreppet *turism* eller *turist* är något som man kan knyta många olika betydelser kring. Begreppet är svårdefinierat då det dels kan syfta på företeelsen turism som ”resande i nöjes- eller avkopplingsyfte”.³ Dels kan det syfta på de vitt skilda näringar på både mottagar- och avsändarsidan som handhar resandet vilket kan innefatta transporter, logi, kost, fritidssysselsättningar, organisation och marknadsföring.

I denna uppsats så används begreppet ibland allmänt om fenomenet men ofta mer specifikt och då syftande främst på researrangörer och deras underleverantörer.

Denna uppsats handlar om turism i länder som har ett lågt Human Development Index (HDI). Vilken terminologi man ska använda sig av för att referera till dessa länder är starkt debatterat. Begrepp som *fattigare länder*, *utvecklingsländer*, *tredje världen* och *syd* är alla teoretiskt och politiskt färgade. Utvecklingsländer används till exempel oftare i biståndssammanhang och förknippas oftare med moderniseringsteorier. Utveckling som begrepp antyder att det finns ett slut, att alla länder når ett utvecklat stadium till sist, trots att det finns mycket som tyder på att utveckling på en plats faktiskt leder till underutveckling på ett annat.⁴ Tredje världen, ett begrepp som använts i motsats till *Första världen*, är ett något föråldrat begrepp, särskilt efter Kalla krigets slut. Syd används ofta för att beteckna den del av världen som är står i beroende till Nord, västvärlden. Detta begrepp är dock otillräckligt då det antyder att det finns en geografisk förklaring till sociala problem.⁵

I denna uppsats används begreppen, utvecklingsländer, tredje världen och syd, parallellt för att beteckna den del av världen som är fattigare, mindre utvecklad och till större del beroende av stöd utifrån. Dessa begrepp används alla tre för att undvika att peka på en specifik teoretisk lösning på problemet samt för att få en stilistisk variation i språket.

För att avgöra huruvida ett enskilt land tillhör denna grupp används UNDP:s klassificering av utvecklingsländer och Least Developed Countries (LDC).⁶

---

³ Nationalencyklopedin, ”Turism”, www.nationalencyklopedin.se, hämtat 050

⁴ Martin Mowforth, Ian Munt, *Tourism and Sustainability: Development and New Tourism in the Third World*, (London: 2003), 2 rev. uppl., 4-5.

⁵ Regina Scheyvens, *Tourism for development: Empowering Communities*, (Essex:2002), 15.

⁶ United Nations Development Programme, <http://www.undp.org/countries/>, hämtat 060518.

1.5 Uppsatsens struktur

Uppsatsen börjar med ett teorikapitel om företagens sociala ansvar och om beroendeteori. Efter detta följer en litteraturstudie om turismproblematik i tredje världen. Nästa kapitel behandlar uppförandekoder för resebranschen och internationella organisationer bakom dem. Efter detta görs en undersökning av svenska paketresearrangörers satsningar på ansvarsfull turism. Uppförandekoder och handlingsprogram undersöks, både vad gäller de svenska företagen och deras ägare. Avtalsklausuler för underleverantörer och rapporter om implementeringen undersöks också. Avslutningsvis kommer en analys av tillräckligheten i företagens satsningar.

2 Teori

Detta kapitel tar översiktligt upp den teoretiska diskussionen om företagens sociala ansvar samt beroendeteori som analys för u-landsproblematiken.

Den första delen av kapitlet syftar till att användas för diskussionen kring vilket ansvar turistföretagen har för de problem som kan uppstå på resmålet.

Den andra delen behandlar beroendeteori och de särskilda förhållanden som finns när man studerar tredje världen. Denna del används för att kunna diskutera huruvida de åtgärder som företagen tagit fram är tillräckliga.

2.1 Företagens sociala ansvar

En rådande uppfattning inom näringslivet har sedan länge varit att "the business of business is business".⁷ På senare tid har man börjat ifrågasätta detta synsätt då man menar att the business of business är mer än business. Många anser att företagen faktiskt har ett socialt ansvar och att de ska respektera mänskliga rättigheter.⁸

Hur man ska få företagen att börja ta ett utökat ansvar är en öppen fråga. Man kan sätta upp tre olika sorters incitament för företagen att ta detta ansvar: juridiskt, konkurrens och konsumentmakt. Det juridiska kan även delas in i tre delar: internationell lagstiftning genom staten, företagen som egna rättssubjekt eller frivilliga avtal.

Vissa menar att företagen inte bör ta mer ansvar än vad staterna de är verkamma i ålägger dem att göra och att lagstiftning därför är det enda sättet för företagen att ta socialt ansvar.⁹ Andra menar att lagstiftningen redan finns i form av internationella konventioner som staterna antagit. Därför bör företagen ta ett större ansvar idag eftersom exempelvis ILO:s regelverk och borde också gälla för de företag som finns inom staten även om direkt reglering saknas i den nationella lagstiftningen. Detta ligger i linje med den utökade betydelsen som internationell rätt har fått i förhållande till staters suveränitet.¹⁰

Tidigare har man enbart sett stater som aktörer och rättssubjekt på den internationella arenan men globaliseringen har gjort att även organisationer, individer

---

⁷ Koskinen Lennart, *Etik, ekonomi och företagets själ*, (Stockholm: 1999), 11.

⁸ Se bland andra: Amnesty Business Group, <http://www.amnestybusinessrating.se>; Rättvisemarkt, www.rattvisemarkt.se,

⁹ Bryan W. Husted, José de Jesus Salazar, "Taking Friedman Seriously – Maximizing Profits and Social Performance", *Journal of Management Studies*, 1(2006), 1-4.

¹⁰ Rebecka M.M. Wallace, *International Law*, (London: 2002), 4:e uppl., 2.

och allt oftare företag, till viss utsträckning, ses som internationella aktörer.¹¹ Detta synsätt kan främst appliceras på transnationella företag (TNF). Dessa har stor politisk och ekonomisk makt, de sträcker sig över enskilda staters gränser och de har möjlighet att påverka mänskliga rättigheter inom staterna.¹² Fler och fler har också börjat undersöka om TNF, enligt vissa tolkningar av den internationella rätten, kan vara juridiskt ansvariga. Man jämför exempelvis med det sociala ansvaret en tredjepartsstat har över ett ockuperat område eller hur internationella organisationer ses som juridiska aktörer.¹³

Bland företagen menar många att lagstiftning eller att göra TNF direkt juridiskt ansvariga skulle vara för begränsande för företagen. Det är inte heller säkert att detta skulle göra företagen mer ansvarsfulla eftersom de troligtvis skulle flytta ifrån de länder som införde en sådan lagstiftning. Istället ska ansvarstagandet byggas på frivillighet. Detta skulle ge företagen det utrymme de behöver för att lyckas förena det sociala ansvaret med vinstintresset.¹⁴ Röster har höjts om att sådana satsningar endast skulle vara ett etiskt alibi eller tomma löften. I takt med denna utveckling har också flera TNF skapat uppförandekoder och övervakningsmekanismer för sina underleverantörer. FN:s Global Compact kan ses som ett led i denna utveckling. Kritikerna till sådana uppförandekoder menar dock att koderna ofta är vagt formulerade, övervakningen undermålig och att sådana koder oftast tas fram först när företaget kritiserats i media.¹⁵

Ett annat incitament för företagen att utöka sitt sociala engagemang kan vara *konkurrens*. Om produkten eller tjänsten kan förbättras är företagen oftast mer intresserade av att göra en investering i FSA. Vissa studier visar på att detta strategiska synsätt faktiskt kan ge ett bättre resultat i såväl social prestation som vinst för företagen.¹⁶ Konkurrens kan också ha en negativ effekt eftersom ökade sociala och etiska åtaganden kan göra produktionen av tjänsten eller varan dyrare. Detta blir då en konkurrensnackdel som kan få företagen att tveka inför starkare engagemang inom mänskliga rättigheter. Det är dock troligt att företagen endast kan göra kortsiktiga vinster med detta synsätt, då de riskerar att förlora folkets förtroende och därmed tappa marknadsandelar.¹⁷

Denna aspekten på konkurrensen har även gjort att frågan om företagens sociala ansvar tagits upp bland NGO:er och i media. Vissa organisationer, exempelvis inom Fair Trade-rörelsen, menar att det är genom *konsumentmakt* som företagen ska förändra sitt beteende. Genom att skapa märkningar och certifikat så ska konsumenten kunna göra ett etiskt val där man är säker på att företaget tagit ett utökat

---

¹¹ Rebecka M.M. Wallace, *International Law*, 70-75.

¹² Chris Jochnick, "Confronting the Impunity of Non – State Actors: New Fields for the Promotion of Human rights", *Human Rights Quarterly*, 21(1999), 65.

¹³ Jochnick, "Confronting the Impunity of Non- State Actors", 75; Malcolm. N Shaw, *International Law*, (Cambridge: 2003), 224.

¹⁴ Julien Lewis, "Adoption of Corporate Social Responsibility Codes by Multinational Corporations", *Journal of Asian Economics*, 17(2006), 2.

¹⁵ James A Paul; Jason Garred, "Making Corporations Accountable", Global Policy Forum, <http://www.globalpolicy.org/socecon/ffd/2000papr.htm>, hämtat 060427

¹⁶ Husted; Salazar, "Taking Friedman Seriously – Maximizing Profits and Social Performance".

¹⁷ Sethi, S. Prakash, *Setting Global Standards* (2003), 69-70.

ansvar.¹⁸ Konsumentmakt kan även utövas i mindre organiserad form där det kan handla om exempelvis tillfälliga bojkotter av vissa varor eller varor från vissa länder eller områden för att på så sätt påverka eller uppnå vissa syften.

Dessa incitament kan också kombineras. Frivilliga avtal kan utarbetas i samarbete med NGO:er något som skulle kunna kombinera företagens egna förutsättningar med konsumentmakt som på så sätt skulle göra FSA mer konkurrenskraftigt.

Debatten om FSA kompliceras dock genom att företagens struktur gör det svårt att avgöra var ansvaret ligger. TNF kan antingen ha en struktur där de själva äger företag, exempelvis fabriker i olika länder, eller att de utlokaliserar till underleverantörer, något som ger företagen en ökad flexibilitet. I den förra strukturen är det enklare att hålla företaget ansvarigt eftersom ägandet är direkt. Svårare blir det att påvisa ett bredare ansvar som även inkluderar underleverantörer och andra berörda parter.¹⁹

En ytterligare utveckling av detta är att man även börjar peka på ansvaret för dem som inte har en direkt ekonomisk koppling till företaget utan berörs på andra sätt. Detta är särskilt intressant när man studerar turism eftersom turismen oftast berör hela samhällen på ett mycket påtagligt sätt. Få har tagit upp FSA i turismbranschen. Mycket av ansvaret har istället lagts på regeringar och de enskilda turisterna.²⁰

2.2 Beroendeteori

Det finns en stor ideologisk skillnad i synen på varför utvecklingsländerna är underutvecklade. Antingen menar man att det beror på inre faktorer, statens struktur, ekonomiska klimat m.m. eller så beror det på yttre faktorer, alltså påverkan från andra stater. Beroendeteori är ett exempel på den senare av dessa två principer och kan ses som en reaktion mot den konventionella synen på utvecklingsländernas behov av utveckling.²¹

Med beroende menar man en situation där en stats ekonomiska expansion går ut över en annan stats utveckling. Detta gör att den svagare statens utveckling endast kan bli en reflektion av den starkare, den svagare staten är beroende av den starkares handlingar.²² Detta sker i ett världssystem som i dagens läge är globalt. Tidigare, innan den västerländska expansionen på 1500-talet, har det förekommit flera parallella världssystem där vissa stater dominerat andra. Dagens system, som varit

---

¹⁸ Fair Trade Labelling Organization, "About FLO", www.fairtrade.net, hämtat 060505.

¹⁹ David N. Balaam; Michael Veseth, *Introduction to International Political Economy*, (New Jersey: 1999), 3:e uppl. 2005, 399-400.

²⁰ Angela Kalisch, *Corporate Futures: Social Responsibility in the Tourism Industry*, (London: 2002).

²¹ Martin Griffiths, *Fifty Key Thinkers in International Relations*, (London: 1999), 125.

²² Balaam; Veseth, *Introduction to IPE*, 81

i full kraft sedan 1700-talet, där väst dominerar och har den ekonomiska makten, är dock världsomspännande.²³

Denna dominans vilar på en kolonial grund och drivs vidare av kapitalistisk imperialism från norr som förslavar staterna i syd.²⁴ Andre Gunder Frank använder sig av beteckningarna "Metropolitan countries" och "Satellite states" för att beteckna detta.²⁵ Enligt Frank så har imperialismen ifrån centrum av världssystemet kvävt utvecklingen i tredje världen genom ojämlig konkurrens och utnyttjande av deras resurser.²⁶ Frank menar också att utvecklingsländerna inte var underutvecklade från början utan att koloniseringen och imperialismen resulterade i deras underutveckling. Detta är, enligt honom, ett problem som sitter i själva den globala strukturen och världsordningen.²⁷ Frank menar också att denna struktur leder till en utveckling av underutveckling, inte en utveckling i dess positiva bemärkelse, och visar på att i många av utvecklingsländerna är situationen värre idag än för tidigare generationer.²⁸ De utvecklade länderna, Metropolis, skulle heller aldrig ha utvecklats om inte kolonialismen givit dem de möjligheterna man hade.²⁹

Beroendeteorin har utvecklats av Immanuel Wallerstein som arbetat fram den så kallade *Världssystemteorin*. Enligt denna består världen av kärnstater och perifera stater, det vill säga en kärna av stater som kan agera självständigt och som dominerar övriga, perifera, stater.³⁰ Wallerstein lägger även till en kategori som semi-periferi. Dessa stater är ett slags mellanposition mellan kärnan och som exploateras av kärnländerna men samtidigt utnyttjar de perifera länderna.³¹

Beroendeteori blir särskilt intressant i studiet av turism eftersom en rad olika företeelser som beroendeteori behandlar är mycket närvarande i turismen. Turismen idag är en del av den globala ekonomin och ett globalt system av resande där den problematiska relationen mellan tredje världen blir särskilt tydlig. Underutvecklade länder vill ofta använda sig av turism för att få bättre finanser, fler arbeten, få in utländskt kapital och bli en mer självständig ekonomi. Detta blir dock svåruppnåeligt då den globala strukturen, både på världsekonomin och turistindustrin i sig självt, sätter käppar i hjulet.³²

Turismen i syd är starkt beroende av nord eftersom den utländska dominansen är hög och de flesta turisterna i syd kommer från nord. Den motsatta turismen är mycket lågfrekvent och här kan man alltså dra paralleller till beroendeteorins uppdelning mellan metropolis och satellitstater. Turistindustrin är oftast beroende av

---

²³ Andre Gunder Frank; Barry K. Gills, 1993. *The World System – Five Hundred Years or Five Thousand?*, (London: 1993),2:a uppl. 1996, 3.

²⁴ Balaam; Veseth, *Introduction to IPE*, 81

²⁵ Khan, "Tourism Development and Dependency Theory – Mass Tourism vs. Ecotourism", *Annals of Tourism Research*,(1997), 988.

²⁶ Frank; Gills, *The World System* 4

²⁷ Ibid, 5.

²⁸ Ibid, 301.

²⁹ Griffiths, *Fifty Key Thinkers in International Relations*, 127.

³⁰ Balaam; Veseth, *Introduction to IPE*, 81

³¹ Griffiths, *Fifty Key Thinkers in International Relations*, 253

³² Mowforth; Munt, *Tourism and Sustainability*, y 50.

import från nord för att uppfylla turisternas tycke och smak, vilket gör att vinster går förlorade och kontrollen förs tillbaka till nord.³³

En liberal teoretiker skulle förmodligen anse att turismen är till nytta för u-länderna då man bidrar till ekonomin, skapar arbeten och förbättrar infrastrukturen. Från en beroendeteoretikers perspektiv skulle man troligtvis peka på att denna typ av utveckling snarare gynnar avsändarländerna och placerar mottagarlandet i beroendeställning.³⁴

Även Wallersteins semiperiferi går att applicera på turismen där till exempel Medelhavsländerna skulle kunna vara sådana platser som inte är del av kärnan men inte heller finns i periferin.

---

³³ Khan, "Tourism Development and Dependency Theory:", 988.

³⁴ Ibid, 988-989.

3 Bakgrund

Turismen är idag en av världens största industrier som sysselsätter miljontals människor världen över och som dessutom hela tiden ökar. Turismen i utvecklingsländerna är än så länge betydligt mindre än den i Europa och västvärlden men siffror från UN-WTO visar att en betydande ökning är att vänta även där.³⁵ Många utvecklingsländer uppmanas också av IMF och Världsbanken att utveckla turismsektorn då denna industri anses mindre kostsam än andra att investera i.³⁶

Turism är också ett socialt fenomen med många dimensioner vilket gör området svårutforskat. Verkligheten uppfattas på ett sätt av turisterna och på ett annat sätt av värderna.

Detta kapitel syftar till att ge en övergripande bild av hur turismen fungerar. Först ges en kortfattad historik om turismens utveckling. Sedan visas hur turismen som bransch/industri är organiserad. Sist ges en bild av turismen som socialt fenomen.

3.1 Turismens historia

Människor har i alla tider förflyttat sig, för att hitta nya marker, för att idka handel eller av nyfikenhet. Men, det är först på 1800-talets mitt som turism, i den mening vi förstår den, uppstår. Från början var turismen reserverad för överklassen och drevs av nationalromantik och berättelser ifrån upptäcktsresor. Under 1900-talets början, i och med att semesterlagstiftningar uppkom, kunde även arbetarklassen börja resa. Teknisk utveckling och förbättrade kommunikationer, i form av järnvägar och biltrafik, var starkt bidragande orsaker till den ökande turismen.³⁷

Efter andra världskriget uppstod turismen i en ny form. Sällskapsresor till låga priser gjorde turistupplevelser till en konsumtionsvara och massturismen uppstod. Massturism karakteriseras av bland annat stora hotellkomplex och turistanläggningar, en tillrättalagd tillvaro för turisterna samt ett sökande efter nöje och njutning.³⁸

Massturismen har fortsatt att expandera och för allt fler stater är turismen en mycket stor inkomstkälla. På jakt efter nya sensationer har turismindustrin utökat

---

³⁵ World Tourism Organization, "Facts & Figures – Tourism 2020 Vision", www.world-tourism.org, hämtat 060427.

³⁶ Khan, "Tourism Development and Dependency Theory", 988.

³⁷ Leif Aronsson; Monica Tengling, *Turism – världens största näring*, (Malmö:1999), 32-35.

³⁸ Jean Keefe, *Tourism and Human Rights*, (London: 1998), 3.

sitt territorium till att omfatta större delen av världen. Turismen i utvecklingsländerna är än så länge relativt liten. Turismen är fortfarande till största del inomstatlig och även vid utlandsresor så avgår de flesta resorna från länder i väst till länder i väst. Ändå så ökar turismen i syd och den är mycket viktig för enskilda stater.³⁹

En tendens inom branschen har, sedan slutet av 70-talet, varit ökande individuell turism, exempelvis backpacking, som alternativ till massturismen. Ett större intresse för paketerade äventyrs-, sport- och kulturreSOR har också märkts. Denna nya typ av turism går också allt oftare till tidigare icke-etablerade turistorter.⁴⁰

3.2 Klassificering inom studier av turism

Turismindustrin är mycket komplex och sammansatt av många typer av aktörer, olika i storlek och inflytande. Förutom detta kan man också se turismen som ett mycket speciellt socialt fenomen. Peter M. Burns, antropolog och författare till boken *An Introduction to Tourism and Anthropology*, menar att denna komplexitet i industrin gör att man bäst studerar turismen som ett system. Ett sådant systemtänkande tvingar oss att sätta in turismen i en kultur- och samhällskontext istället för att enbart se den som en ekonomisk process eller handelssituation.⁴¹ Det är alltså viktigt att titta på mer än bara enskilda aktörer i en undersökning.

Trots detta kan en klassificering av aktörer vara bra för att kunna avgränsa sitt studieområde. Man kan till exempel kategorisera efter aktörer, syfte med resan, grad av institutionalisering eller turistens ekonomiska möjligheter.

När man klassificerar utifrån aktörer i turismindustrin, är dessa de största kategorierna: logi, transport och arrangörer. Dessa kategorier ser väldigt olika ut beroende på vilken nivå de befinner sig, nationell, transnationell eller lokal. För att få en klarare bild kan man ställa upp denna tabell⁴²:

---

³⁹ Aronsson, Tengling, *Turism – världens största näring*, 125.

⁴⁰ Ibid, 60.

⁴¹ Peter M. Burns, *An Introduction to Tourism & Anthropology*, (London: 1999), 35-36.

⁴² Översatt och anpassad från: Martin Mowforth; Ian Munt, *Tourism and Sustainability: Development and New Tourism in the Third World*, (London: 2003), 2 rev. uppl., 171.

	Logi	Transport	Arrangörer
Transnationell Nivå	Stora hotellkedjor Ex: Hilton Hotels, Accor, Sheraton m. fl	Flygbolag, British Airways, KLM, Lufthansa m fl.	Traditionella arrangörer av paketresor. Har ofta dotterbolag på nationell nivå. Ex: My travel, BA Holiday, TUI, Kuoni m fl
Nationell nivå	Medelstora hotell, del av nationell kedja eller fristående	Nationella flygbolag, Färjor, kryssningsfartyg, större bussbolag	Arrangörer i väst, inriktade på en viss typ av resor (äventyr, ekoturism, trekking m.m.) eller visst land.
Lokal nivå	Mindre hotell, pensionat, B & Bs, vandrarhem	Biluthyrning, taxiföretag, bussbolag	Specialarrangörer, guider, catering, dykföretag, m.fl.

Bilden är mycket förenklad och några aktörer kan förmodligen passa in i flera av rutorna. Man kan också notera att även om ett företag tillhör den transnationella eller nationella nivån så verkar man på lokal nivå, något som inte är omvänt. Mowforth och Munt, författare till boken *Sustainable Tourism*, menar att den ekonomiska makten och kontrollen ökar ju längre upp i tabellen man kommer.⁴³

I min undersökning kommer jag att koncentrera mig på det övre högra hörnet där bland annat de stora paketresearrangörerna finns.

Ett annat sätt att avgränsa en studie kan vara att dela in branschen i vilken typ resa man gör och vilken slags turist man är. Man kan till exempel dela in i kategorier beroende på vilket syfte man vill uppnå med resan. Det kan vara solresor, äventyrsresor, sportresor, backpacking, ekoresor, trekking, trucking m.m.⁴⁴ Här vill individerna uppnå olika syften med sina resor. Vissa resor är enbart semesterresor, med syfte att slappna av och få ett avbrott i vardagen, andra resor är till för att ge en upplevelse eller erfarenhet av något slag.⁴⁵ Denna typ av klassificering är vanligast när man studerar turismen som socialt fenomen.

Vilken typ av syfte resorna som de resebolag som kommer att undersökas i denna undersökning har är svårt att säga då det finns ett stort utbud hos arrangörerna men generellt ligger de flesta närmre sol och semesterresor med mindre inslag av upplevelser än till exempel sport eller äventyrsresor.

Man kan också klassificera turism utifrån graden av institutionalisering, något som är vanligt i antropologiska studier av turism. Eric Cohen, forskare i geografi, gjorde 1974 en sådan indelning som många senare byggt vidare på.⁴⁶ Dessa kategorier var; "organiserad massturism" som karakteriseras av en mycket hög grad av institutionalisering där paketresor och all-inclusive dominerar. Nästa kategori var

⁴³ Mowforth; Munt, *Tourism and Sustainability*, 171.

⁴⁴ Aronsson; Tengling, *Turism – världens största näring*, 11-13.

⁴⁵ Mowforth; Munt, *Tourism and Sustainability*, 121-124.

⁴⁶ Burns, *Tourism & Sustainability*, 43-44; Mowforth; Munt, *Tourism and Sustainability*, 85.

”individuell massturism” där man använder sig av den befintliga turisminfrastrukturen men planlägger resan själv. Den tredje kategorin är, ”utforskaren”, turisten som snarare följer tipsen i ett resereportage än en guidebok. Denna typ håller sig utanför turismsystemet så länge det är säkert men använder sig av det när problem uppstår. Den sista kategorin är ”lösdrivaren” som normalt stannar längre, rör sig på farligare ställen och hela tiden söker efter nya upplevelser till varje pris.⁴⁷

Denna undersökning kommer främst att beröra de två främsta kategorierna alltså massturismen även om också den tredje kategorin mer kommit att lika massturismen på senare år.⁴⁸

Ytterligare ett sätt att kategorisera är att titta på vilka ekonomiska möjligheter och vilken status turisten har. Scheyvens sätter, enligt detta sätt, upp följande fem kategorier för turister i utvecklingsländer. 1. Organiserade internationella mass-turister som reser i chartergrupper. 2. Individuella internationella massturister som köper arrangemangen på resmålet. 3. Internationella lågbudgetturister (backpackers). 4. Lokala inrikesturister med hyggliga ekonomiska resurser. 5. Lokala inrikesturister med begränsade ekonomiska resurser. Detta kan vara ett relevant sätt att dela in turister i om man vill studera hur turismen ur ett ekonomiskt makt-perspektiv.⁴⁹

Jim Butcher, författare till boken *The Moralisation of Tourism*, menar att massturismen står i motsättning till ”ny turism” som många menar är en mer moralisk och individuell sorts turism. Butcher är kritisk till denna uppdelning och dessa etiketter som många forskare använder. Butcher kopplar ihop massturism med masskonsumtion, något som ofta har en negativ innebörd i begreppet. Butcher menar att massturism inte behöver vara likriktad och destruktivt utan att man även kan se massan som ”the many with a common goal”.⁵⁰

I denna uppsats kommer detta synsätt att dominera det vill säga att massturism används begrepp för ett enhetligt verktyg för påverkan, antingen positivt eller negativt.

Denna uppsats kommer alltså att studera paketresearrangörer som producerar främst sol/semesterresor som massturism. Turisterna i denna struktur är ekonomiskt starka, resan präglas av en stark institutionaliseringsgrad och fungerar som en enhetlig påverkansmöjlighet.

---

⁴⁷ Burns, *Tourism & Anthropology*, 44.

⁴⁸ Några forskare menar att de individuella resenärerna, exempelvis backpackers, mer och mer liknar massturismen i och med att guideböcker mer och mer styr vart backpackern åker, bor och äter vilket skapar liknande miljöer som de som massturisterna rör sig i. Se exempelvis: Regina Scheyvens, *Tourism for Development: Empowering Communities*, (Essex: 2002)

⁴⁹ Scheyvens, *Tourism for Development*, 144.

⁵⁰ Jim Butcher, *The Moralisation of Tourism: Sun, Sand... And Saving the World?*, (London: 2003), 21-24.

3.3 Turismen som socialt fenomen

Många forskare tar upp ett fenomen man kallar för turismens bubbla, vilket innebär att turismen ses som fristående från resten av samhället. Mowforth och Munt menar att turismen utspelar sig i en icke-verklighet där turisten befinner sig i en kokong som omhändertas av resebolag, guider och hotellföreståndare som spelar surrogatföräldrar.⁵¹ De normala reglerna och normerna gäller inte under semesterresan, många människor gör saker som de normalt inte skulle kunna tänka sig att göra. Detta fenomen får också konsekvenser för de lokala samhällena på resmålen då de får ta konsekvenserna av turisternas hedonism.⁵²

I många fall tjänar också värdlandet eller samhället mer på att på att visa upp en tillrättalagd verklighet, som kan möta kundens förväntan. Detta är vad som kallas för *staged authenticity* och kan till exempel innebära att påhittade traditionella byar byggs eller att människor kläs upp som infödingar för att turisterna förväntar sig det.⁵³

Bubblan isolerar turisterna från kontexten på resmålet. Det kan till exempel ta sig uttryck i att turistfaciliteterna inte är tillgängliga för lokalbefolkningen, att kontakten med lokalbefolkningen är minimal eller att andra lagar och regler gäller för turister än lokalbefolkningen.⁵⁴

Mowforth och Munt menar att de flesta turisterna söker en ”verklig” eller autentiskt upplevelse, som man anser sig saknas i sin vardag. Detta sökande kommer dock att resultera i ett misslyckande på grund av turistbubblans isolerande egenskaper och den ”verkliga” upplevelsen bli i själva verket ett slags teater.⁵⁵

Peter M. Burns menar att inom massturismen, starkt institutionaliserad turism, är industrin helt beroende av denna bubbla för att kunna möta turisternas förväntningar på sin resa.⁵⁶ Carrier och Macleod menar dock att även andra typer av turism, mer självständiga som exempelvis ekoturism, också befinner sig i bubblan då man inte heller här tar hänsyn till kontexten.⁵⁷ Detta kan till exempel ta sig uttryck i att man på en ekoturistresa är mycket noggrann med att sopsortera på platsen men ignorerar den miljöpåverkan som flygresan dit hade.

Hela detta resonemang resulterar i att insikten bli att det är sällan vi får se hela bilden eller sanningen om resmålet. Mycket är dolt för turisten och av den anledningen kan en turistresa aldrig ge ett svar på hur de sociala förhållandena i sam-

---

⁵¹ Mowforth; Munt, *Tourism and Sustainability*, 72.

⁵² Butcher, *The Moralisation of Tourism*, 35-36.

⁵³ Dean MacCannell, *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*, (1976) rev. uppl. (Los Angeles: 1999), 98-99.

⁵⁴ Scheyvens, *Tourism for Development*, 28.

⁵⁵ Mowforth, Munt, *Tourism and Sustainability*, 72.

⁵⁶ Burns, *Tourism & Anthropology*, 44.

⁵⁷ James G. Carrier, Donald V.L. Macleod, “Bursting the Bubble: The Socio-cultural Context of Ecotourism” *Royal Anthropological Institute*, 11(2005): 316.

hället ser ut. Dean MacCannell menar att det finns en fram och baksida på resmålen och liknar det med en skinande matsal med ett smutsigt kök.⁵⁸ Det är inte meningen att turisterna ska se köken och troligtvis kommer de inte att göra det heller.

3.4 Sammanfattning

Detta kapitel har givit en bild av hur turismen som bransch fungerar och vilka olika aktörer som finns. Kapitlet har också presenterat olika klassificeringar som man i forskning om turism använder sig av. Av dessa kan nämnas klassificering enligt aktörer, syfte, grad av institutionalisering samt för turism i utvecklingsländer; turistens ekonomiska förutsättningar.

Kapitlet har också presenterat de svårigheter som finns i studier av turism då det även är ett komplext socialt fenomen som gör att det är svårt att avgöra vad som är verklighet och endast en ”turistisk bubbla”.

---

⁵⁸ MacCannell, *The Tourist*, 93-95.

4 Turismens påverkan på de mänskliga rättigheterna i U-länder

Många studier har gjorts om vilken påverkan turismen har på ett resmål och några av dem behandlar särskilt mänskliga rättigheter.⁵⁹ Viktigt att tänka på är de problem som redan finns i U-länder och att det kan vara svårt att urskilja vad som beror på turismens påverkan och vad som är av andra orsaker. Det är också svårt att bedöma hur landets utveckling skulle ha sett ut utan turismen och huruvida situationen skulle ha varit bättre.⁶⁰ Det är inte heller säkert att turismen behöver ha en negativ inverkan. Regina Scheyvens presenterar i sin bok *Tourism for Development* hur noggrant planerad turism i samarbete med de lokala samhällena kan verka för utveckling i länderna vilket också skulle stärka de mänskliga rättigheterna.

Det finns också flera exempel på områden där turismen har både en positiv och en negativ inverkan. Sådant som ekonomisk tillväxt eller interkulturella möten är typiskt för sådant som är både en god och en dålig sida med turismen. Det finns också en debatt om vad som är väger tyngst, de positiva eller de negativa sidorna.

Denna uppsats tar dock inte ställning i denna fråga utan fokuserar på de problem som många kopplar samman turismen i tredjevärlden. Denna problematik spänner över hela registret med medborgerliga och politiska rättigheter, ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter och kollektiva rättigheter. Nedan följer en tematisk sammanfattning av några av dessa problem.

4.1 Turism i diktaturer

En av de mest uppmärksammade debatterna som förts angående mänskliga rättigheter och turism har handlat om huruvida man kan turista i ett land där de mänskliga rättigheterna kränks. Burma är ett tydligt exempel där många, bland andra Nobels fredspristagare Aung San Suu Kyi, uppmanat till bojkott eftersom man menar att turismen bara stödjer den regim som ligger bakom många allvarliga brott mot de mänskliga rättigheterna.⁶¹ Dessutom finns tecken på att flera av Bur-

---

⁵⁹ Se Carrier & Macleod, "Bursting the Bubble"; Hemingway, "The Impact of Tourism on the Human Rights of Women in South East Asia"; Keefe, *Tourism and Human Rights*.

⁶⁰ Burns, *An Introduction to Tourism & Anthropology* 35.

⁶¹ Scheyvens, *Tourism for development*, 202.

mas nya turistanläggningar är byggda med slavarbete och att de varit till stor skada för befolkningen på olika sätt.⁶²

Denna debatt är ingenting nytt utan har förts länge och högljutt. Under 70-talet handlade debatten om Spanien och många engagerade sig. I Sverige gjorde till exempel transportfackets ordförande Hasse Eriksson skandal när han 1976 semestrade i Spanien samtidigt som LO förde kampanjen ”Res inte till Spanien”.⁶³ Även Turkiet som turistmål har ifrågasatts på grund av statens behandling av kurdfrågan.

Vissa är även kritiska till resor i stater som har problematik som inte är lika extrem som den i exempelvis Burma. Även resor till Bulgarien, där korruptionen är stark och den romska minoriteten förtrycks, och Kuba, där de medborgerliga och politiska rättigheterna är starkt beskurna, har ifrågasatts från vissa håll.⁶⁴

Motståndarna till sådana bojkotter menar dock att turismen är ett sätt att öka möjligheten för demokratisering och ge befolkningen en röst i världen.⁶⁵

Viktigt är här att komma ihåg resonemanget om turistbubblan och ”staged authenticity”. De turister som besöker exempelvis Burma möter knappast den verklighet som vanliga medborgare i staten lever i.

4.2 Ekonomiskt läckage

Den ekonomiska påverkan kan tyckas snarare vara en tillgång än en nackdel men i de flesta fall är turismen i tredje världen faktiskt en belastning, åtminstone för de lokala samhällena.⁶⁶ Vissa siffror visar på att endast 30% av vinsterna i kommer värdlandet till godo och ännu mindre kommer till de lokala samhällena. Jayne Forbes, författare till artikeln *Human Rights and the Regulation of Tourism*, menar att det kan vara så lite som 10% av vinsterna.⁶⁷

Detta beror på att för att kunna få igång en turismindustri i ett u-land så behövs ofta utländska investeringar.⁶⁸ Detta gör att många turistfaciliteter är ägda av transnationella bolag som återhämta vinsterna till väst. Detta trots att turismen innebär en stor kostnad för dessa samhällen i form av minskad tillgång till naturresurser och påfrestningar på infrastruktur och miljö.⁶⁹ Keefe menar att det naturligtvis finns stater som tjänat på turismen, på nationell nivå, men att dessa vinster

---

⁶² Tourism Concern, ”Displacement of People”, hämtat: 060515,

<http://www.tourismconcern.org.uk/campaigns/displacement-1996.html>

⁶³ Jessica Nilsson, ”Från Francos Spanien till juntans Burma”, *Arbetaren*, 29(2004), 10-11.

⁶⁴ Mowforth, Munt, *Tourism and Sustainability*, 258.

⁶⁵ *Ibid.*, 290.

⁶⁶ Keefe, ”Tourism and Human Rights”, 3; Mowforth, Munt, *Tourism and Sustainability*, 51.

⁶⁷ Jayne Forbes, ”Human Rights and the Regulation of Tourism”, i *Human Rights and the Responsibilities of Transnational Corporations*, red. M.K. Eddo, (Haag: 1999), 124.

⁶⁸ Mowforth, Munt, *Tourism and Sustainability*, 102.

⁶⁹ Scheyvens, *Tourism for Development*, 28-29.

sällan förs tillbaka till de människor som drabbas av turismen i de lokala samhällena.⁷⁰

Detta läckage blir ännu större när man har så kallade ”all-inclusive” hotell. Dessa hotell gynnar inte det lokala samhället eftersom turisterna inte spenderar pengar på lokala restauranger och affärer utan istället håller sig på hotellområdet där allt redan är förbetalt.⁷¹

Många turistländer kan inte heller möta efterfrågan eller kvaliteten på produkter och material som konsumeras av turisterna vilket leder till att importen ökar.⁷² Detta tillsammans med utlandsskulder som måste betalas tillbaka i takt med att vinsterna från turismen kommer in och att mycket utländsk personal anställs, bidrar till att läckaget från turismen i utvecklingsländerna blir mycket stort. Tabellen nedan, som beskriver en paketresa från Storbritannien till Kenya, visar detta:⁷³

	Sektor	Andel/£	Initial andel	Export/import	Skuld	Slutlig andel
UK	Researrangör	20p	60p	+10p	+15p	85p
	Flygbolag	40p				
Kenya	Hotellkedja	23p	40p	-10p	-15p	15p
	Safariföretag	8p				
	Staten	9p				
	Lokala Maasaier	0				

Av det ursprungliga pundet som resenären lade på sin resa går alltså 60p, från början, till Storbritannien och 40p till Kenya. Efter att importen och utlandsskulderna betalats så stannar dock slutsumman för Kenya på endast 15p av det ursprungliga pundet. Tabellen visar också var i industrin och samhället som pengarna tar vägen, där den lokala ursprungsbefolkningen är de stora förloranrna.

4.3 Ekonomiskt beroende och fattigdom

Stater i tredje världen som satsar på turismen blir, som tidigare nämnts, ofta satta under ett starkt utländskt inflytande. Dessutom minskar ofta staternas inkomster från andra sektorer som tillverkningsindustri eller jordbruk när turismen växer. Detta gör också att staterna blir ekonomiskt känsliga för förändringar hos företagen. Turismindustrin är i sig självt känslig för sin omgivning. Om politiska oroligheter, naturkatastrofer eller stark miljöförstöring uppstår försvinner oftast industrin mycket snabbt. Kvar blir då ett samhälle utan försörjningsmöjligheter eftersom allt varit uppbyggt kring turismen.

⁷⁰ Keefe, *Tourism and Human Rights*, 4.

⁷¹ Scheyvens, , *Tourism for Development* 169.

⁷² Khan, ”Tourism Development and Dependency Theory”, 989.

⁷³ Översatt och anpassad från: Keefe, *Tourism and Human Rights*, 13.

Gambia är ett klassiskt exempel på denna känslighet. Gambia har satsat mycket på sin turismindustri och 1994 var 57% av landets inkomster från turismen. När politiska oroligheter bröt ut flydde turisterna och lämnade kvar ett land i djup ekonomisk kris.⁷⁴

Gambia har också på senare tid drabbats av pressen ifrån de utländska bolagen när man försökte införa ett förbud mot så kallade ”all-inclusive” hotell. Förbudet infördes och genast slutade flera företag att resa till Gambia. På grund av de förluster som gjordes så var den gambiska regeringen tvungna att upphäva förbudet efter mindre än ett år.⁷⁵

Sarah Hemingway visar på exempel ifrån Thailand där statens satsningar på turismen visserligen har resulterat i utveckling på vissa orter medan det faktiskt bidragit till ökad fattigdom på de delar av landet som inte är lika intressanta för industrin på grund av att staten har snedfördelat resurserna⁷⁶

Även om turismen ökar arbetsmöjligheterna på orten är det inte heller säkert att alla på orten drar nytta av detta. ILO ger i en rapport exempel på en park och resort i Malaysia som vid öppnandet gav ca 150 nya arbetstillfällen till orten vilket var en mycket positiv effekt. De som fick arbete vid anläggningen tjänade ungefär 200% mer än de som fortsatte att arbeta med jordbruk. Detta bidrog dock till att de sociala skillnaderna ökade i samhället samt att levnadskostnaderna höjdes för alla i samhället. Dessutom så ändrade de anställda vid anläggningen sina levnadsvanor och spenderade stora delar av deras inkomster på importerade konsumtionsvaror. Något som gjorde att väldigt lite av de ökade totala inkomsterna till orten kom människorna på orten till godo.⁷⁷

4.4 Tillgång till naturresurser och miljöförstöring

Tillgången till olika naturresurser är kanske det tydligaste exemplet på den negativa inverkan som turismen har. Tittar man på vattenresurserna så kan man se att det ofta är en bristvara på resmålen. Rent vatten och god vattentillgång prioriteras till turistfaciliteter som hotell och restauranger och mycket vatten går till spillo i swimmingpooler och vattenparker.⁷⁸

Dessutom är västerlänningar ofta vana vid att kunna använda mycket vatten och denna vana tar man med sig på semestern. 15000 kubikmeter vatten används

---

⁷⁴ Johanna Pivén, ”Charterresor – En rapport om resor till utvecklingsländer”, *FairTrade-Center rapport* 5(1999), 5.

⁷⁵ Scheyvens, *Tourism for Development* 170.

⁷⁶ Hemingway, ”The Impact of Tourism on the Human Rights of Women in South East Asia”, 278.

⁷⁷ ILO, ”Human resources development, employment and globalization in the hotel, catering and tourism sector”, <http://www.ilo.org/public/english/dialogue/sector/techmeet/tmhct01/tmhctr1.htm>, 2001, hämtat 060511.

⁷⁸ Hemingway, ”The Impact of Tourism on the Human Rights of Women in South East Asia”, 276.

av 100 gäster på ett turisthotell på 55 dagar. Samma mängd kan hålla 100 familjer i en by i ett U-land med vatten i tre år.⁷⁹

Även tillgången till andra naturresurser som land och hav kan begränsas av turismen. Detta kan starkt påverka livssituationen för lokalbefolkningen då minskad tillgång till betesmark eller fiskevatten kan öka arbetslösheten på orten.⁸⁰

Andra och mer direkta sätt som tillgången till naturresurser minskas på är genom de stängsel som ofta omger stora hotell och turiststränder. Många gånger har lokalbefolkningen inte tillgång till de natur- eller kulturreсурser som gjorde platsen till ett turistmål från första början.⁸¹ Till exempel så privatiseras stränder ofta på de Karibiska öarna för att ge plats åt hotellanläggningarna. Här får lokalbefolkningen inte vistas eftersom man ses som störande moment för turisterna. På grund av detta ges inte heller möjligheter för befolkningen att tjäna pengar på dem som besöker stranden, något som annars varit möjligt om exempelvis försäljning tillåtits på stränderna.⁸²

Miljöförstöring är ett av de turismproblem som fått mest uppmärksamhet. Det finns mängder av platser där känsliga naturområden blivit exploaterade för att ge plats för turistanläggningar som hotell och fritidsanläggningar.

Det finns dock även exempel på platser där turismen varit till nytta för miljön, särskilt gällande bevarandet av och tillgången till unika naturmiljöer eller växt- och djurarter. Många organisationer dedikerade för att bevara särskilda miljöer använder sig av turismen som inkomstkälla för sitt arbete. Debatten om huruvida detta bidrag till bevarandet av naturresurser överväger den direkta påverkan som turisterna själva har på miljön, är mycket livlig och ställer turistförespråkarna mot de som helt och hållet vill lämna naturområden ifred.⁸³

Turismen har särskilt en påverkan på miljön i form av slitage på destinationsorten. För att motverka detta och få en mer hållbar turism har man utarbetat ett verktyg kallat *carrying capacity*. Med detta kan man beräkna hur många turister ett resmål klarar av utan att miljön förstörs av den ökande resursanvändningen, avgasutsläppen och andra fysiska avtryck som stora mängder människor ger på en plats. Mowforth och Munt menar dock att detta verktyg är allt för godtyckligt och därför snarare att användas för att legitimera turisternas närvaro än för att faktiskt skydda känsliga områden.⁸⁴

---

⁷⁹ Keefe, *Tourism and Human Rights*, 9.

⁸⁰ Carrier & Macleod, "Bursting the Bubble", 320.

⁸¹ Scheyvens, *Tourism for Development* 28.

⁸² Carrier & Macleod, "Bursting the Bubble" ; Keefe, *Tourism and Human Rights*, 5.

⁸³ Butcher, *The Moralisation of Tourism*, 51-61.

⁸⁴ Mowforth; Munt, *Tourism and Sustainability*, 98.

4.5 Tvångsförflyttningar

På många platser har människor tvingats flytta när nya turistorter byggs upp. Marken används till hotellanläggningar men också till kringaktiviteter som golfbanor och parker. Utbyggande av infrastrukturen kräver också mark som gjort att människor tvingats flytta.⁸⁵ Detta är något som särskilt drabbat minoriteter och ursprungsbefolkningar. Ibland kan grupper från ursprungsbefolkningar också tvingas flytta för att komma närmre turisterna då de är själva turistattraktionen.⁸⁶

Mowforth och Munt menar att tvångsförflyttningar ”reflects the distribution of power around the activity of tourism and highlight the powerlessness of many local communities”.⁸⁷ De menar att just detta problem är en standing följeslagare till turismen och ger exempel på en rad sådana händelser från hela världen.

Keefe ger ett flertal exempel på platser där människor tvingats flytta för turismens utveckling. Bland annat ges exempel från en kuststad i Malaysia där flera affärsinnehavare vid kuststäder fått sina affärer och hem jämnade med marken för att ge plats åt en statlig souvenirshop.⁸⁸

Det finns också platser där människor tvingats flytta endast för att försköna omgivningarna för turisterna. Keefe ger två sådana exempel, dels Filipinerna där kåkstäder längst vägen till flygplatsen jämnades med marken för att göra det trevligare att åka där. Även i Burma har hela städer utplånats och innevanarna tvångsevakuerats för att göra platserna vackrare.⁸⁹

4.6 Ursprungsbefolkning och minoriteter

Ursprungsbefolkningar och minoriteter har en särskild plats i turismindustrin i tredje världen. Dessa grupper är sårbara och tas endast hänsyn till om de gagnar turismen.

I bästa fall får de spela rollen som turistattraktioner, någon som de kan tjäna på både ekonomiskt och kulturellt, men det kan också leda till problem. Ett väl dokumenterat sådant fall är det ”mänskliga zoo” med kvinnor ifrån Padaung-folket som är kända för sina förlängda halsar. I Thailand har byar med långhalsade kvinnor förflyttade från Burma blivit turistattraktioner där turisterna betalat in-

---

⁸⁵ Keefe, *Tourism and Human Rights*, 7.

⁸⁶ Hemingway, ”The Impact of Tourism on the Human Rights of Women in South East Asia”, 277.

⁸⁷ Mowforth; Munt, *Tourism and Sustainability*, 237.

⁸⁸ Keefe, *Tourism and Human Rights*, 7

⁸⁹ Ibid, 8.

träde för att ta bilder på kvinnorna. Kvinnorna har levt under slavlika förhållanden och inte haft någon möjlighet till utbildning eller försörjning.⁹⁰

I Mexiko hyllas ursprungsbefolkningens kultur i turismen genom att monument, ruiner och museer är stora turistattraktioner. Samtidigt är ursprungsbefolkningen, i stora delar av landet, marginaliserade och förvisade till ett liv i fattigdom. Denna paradox är något som ursprungsfolk och minoriteter världen över får leva med.⁹¹

Scheyvens menar att dock att turismen i vissa fall kan vara ett sätt för ursprungsbefolkningar att överleva och bättre status som grupp. Detta kräver dock noggrann planering av turismen, något som i dagsläget inte förekommer i stor skala.⁹²

I värsta fall anses minoritetsgrupper stå i vägen för turismens utveckling och där kan problem som tvångsflyttningar och etnisk rensning uppstå. Keefe ger ett exempel på hur ursprungsbefolkning i Botswana, så kallade bushmän, förflyttats från sin traditionella mark för att ge plats åt en nationalpark. Istället fick de mark i öknen där det inte finns några möjligheter att överleva enligt bushmännens tradition. Inte heller fick de någon ersättning, utbildning eller ens jaktlicenser. Istället drogs många till städerna där de överlevde på att tigga och stjäla. Ökningen av alkohol- och narkotikamissbruk har även varit enorm i gruppen.⁹³

Minoriteter och medlemmar av ursprungsgrupper diskrimineras också ofta inom turismindustrin där de, om de ens får ett vanligt arbete, ofta får lägre lön och sämre villkor än lokalbefolkning som tillhör majoriteten. Minoriteter har också större risk att hamna i sexindustrin.

4.7 Sexturism

Ett stort problem som många fokuserat på är sexturism. Sexturism innebär att turisten köper sex under sin resa. Detta kan vara huvudsyftet med resan för några men också en bisyssla under en vanlig semester. Mycket uppmärksamhet har riktats mot den barnprostitution som förekommer i många utvecklingsländer och som med turismen ökat. Här har både organisationer och företag reagerat och bland annat så har organisationen ECPAT tagit fram en uppförandekod för turism som många företag har skrivit på.⁹⁴

---

⁹⁰ Hemingway, "The Impact of Tourism on the Human Rights of Women in South East Asia" 278; Jennie Dielemans, "Zoo people", *Megafon*, 1-2(2006), 28-31; Keafe, *Tourism and Human Rights* 15.

⁹¹ Desirée A. Martin, "Excuse the Inconvenience, But This is a Revolution", *South Central Review* 21.3 (Fall 2004), 109-110.

⁹² Scheyvens, *Tourism for Development*, 10, 171.

⁹³ Scheyvens, *Tourism for Development*, 86-87; Keafe, *Tourism and Human Rights* 10.

⁹⁴ ECPAT, "Ta ställning mot barnsexhandel", http://www.ecpat.se/pages.asp?r_id=330, hämtat 060511.

Med sexturismen följer också problem som trafficking och människohandel för att fylla behoven i sexindustrin. Det finns också en viktig makt- och genusaspekt på problemet sexturism där den exempelvis den koloniala historien spelar in.⁹⁵

Johanna Pivén, på Fair Trade Center, skriver att: ”Varje år påbörjar en miljon barn sin bana som prostituerad. Dessa barn får psykiska och fysiska skador, ibland så allvarliga att de avlider. De största fysiska riskerna för prostituerade är förutom våld sexuellt överförbara sjukdomar. Redan 1991 hade 21 procent av unga prostituerade kvinnor i Bangkok HIV. I andra områden är det så många som 57 procent. Barn smittas lättare av HIV än äldre människor. Kopplingen till drogmissbruk är också stark och flickor som genomgår abort utsätter sig för väldiga risker.” Pivén menar att turistindustrin har möjlighet att förändra detta eftersom många av köparna använder sig av samma kommunikationer och faciliteter som vanliga turister. Om företagen skulle ta ett aktivt ansvar att arbeta mot barnsexturism så skulle förövarnas utrymme kunna minskas drastiskt.⁹⁶

En rapport ifrån ILO menar att risken för barnsexturism är större så länge barnarbete inom turismindustrin förekommer eftersom det är enklare för en förövare att möta sitt offer när det arbetar i närheten.⁹⁷ Barnen som exempelvis arbetar på hotell kan också bli lockade att tjäna extra pengar av turisterna och prostituerar sig därför ibland.

4.8 Arbetsrättigheter

Turismen sysselsätter ca 300 miljoner människor jorden över idag. Arbetsmarknaden på den mottagande orten påverkas naturligtvis av turism. Traditionella arbeten som fiske och jordbruk kan helt försvinna och ersättas av arbeten för turisterna.⁹⁸ Dessa arbeten är ofta lågbetalda serviceyrken med små möjligheter att utvecklas då de mer kvalificerade arbetena oftast innehas av utlänningar eller lokala eliter.⁹⁹ Särskilt utsatta är etniska minoriteter och ursprungsbefolkningar som är särskilt utsatta för diskriminering.

Studier har också visat att möjligheten att fackligt organisera sig saknas i många fall och anställningstrygghet och övriga arbetsrättigheter saknas ofta.

Barnarbete är också ofta förekommande i turismindustrin. ILO räknar med att 13-19 miljoner barn och unga under 18 år arbetar inom turismindustrin. Arbeten

---

⁹⁵ Keefe, *Tourism and Human Rights*, 18.

⁹⁶ Pivén, ”Charterresor – En rapport om resor till utvecklingsländer”, 11.

⁹⁷ ILO, ”Human resources development, employment and globalization in the hotel, catering and tourism sector”.

⁹⁸ Carrier & Macleod, ”Bursting the bubble”, 320.

⁹⁹ Forbes, ”Human Rights and the Regulation of Tourism”, 124.

som barn vanligtvis innehar i turismindustrin är springpojkar, städare och tvättare, servitörer, guider, dansare, tillverkning och försäljning av souvenirer.¹⁰⁰

Vissa studier visar också på att antalet barn i arbete ökar när turism etableras på en ort. I samband med detta kan också trafficking och utnyttjande av barn från svagare samhällsgrupper som flyktingar eller minoriteter förekomma.

Hemingway skriver att kvinnor drabbas särskilt hårt av de dåliga förhållandena i turismsektorn. Hon menar att kvinnor diskrimineras särskilt eftersom turismindustrin innehåller många lågbetalda serviceyrken. Eftersom kvinnans traditionella roll inom många samhällen är kopplad till hemmet så får kvinnorna ofta, om de får en anställning inom turismindustrin, liknande arbetsuppgifter som städning, enklare matlagning eller andra servicearbeten där liten möjlighet att utvecklas finns.¹⁰¹

4.9 Kulturella rättigheter

Påverkan på kultur är alltid komplicerat att undersöka eftersom kulturer ständigt förändras, utvecklas och tar till sig nya influenser. Det är också i viss mån svårt att avgöra vad som utgör en viss kultur och debatten kring vad som utgör det autentiska i en kultur finns ständigt i hela världen.

Särskilt det västerländska inflytandet på andra kulturer är ett ämne för ständig debatt. Några kulturkonservativa resonerar nästan som om kulturer fanns i ett vakuum, utan möjlighet till förändring innan den västerländska kulturen förstörde dem. Visst kan man se viss skadlig påverkan på kulturer men långt ifrån all kulturpåverkan är dålig. Inom turismstudier är detta dock ett speciellt område eftersom påverkan på kulturerna inte alltid är ömsesidig. Troligtvis påverkas den lokala kulturen på destinationsorten mer av långvarigt pågående turism än turisternas kultur påverkas av ett kort nedslag hos mottagaren.¹⁰²

Forskarvärlden är också enig om att industrin, i dess strävan efter att hitta nya exotiska platser och attraktioner, förvanskar och anpassar många kulturella företeelser.¹⁰³ Det kan handla om högtider som skjuts fram för att ligga under högsäsong eller traditionella hantverk som anpassas för att passa turisterna. Detta kan naturligtvis också vara till fördel för de lokala kulturerna. Anpassningen kan faktiskt leda till att kulturen lever upp och bevaras bättre, om än i något anpassad form.

Vissa forskare, menar att man i dessa sammanhang kan tala om ett kolonialt arv, där gamla maktstrukturer spelar in.¹⁰⁴ Mowforth och Munt menar att mass-

---

¹⁰⁰ ILO, ”Human resources development, employment and globalization in the hotel, catering and tourism sector”.

¹⁰¹ Hemingway, ”The Impact of Tourism on the Human Rights of Women in South East Asia” 279-280.

¹⁰² Burns, *Tourism and Anthropology*, 99-101.

¹⁰³ Mowforth; Munt, *Tourism and Sustainability* 59.

¹⁰⁴ Ibid, 54.

turismen idag är imperialistisk till sin natur på så sätt att den förvandlar den lokala kulturen till en handelsvara på samma gång som den förvanskar den lokala kulturen med turisternas hedonistiska levnadsstil.¹⁰⁵ Kahn uttrycker kritiken ännu starkare: "Mass tourism has inevitably has an impact on the value system, individual behaviour, family relationships, moral conduct, creative expression, traditional ceremonies and community organizations, as well as destroying the sociocultural framework of the host country as a whole".¹⁰⁶

Mowforth och Munt visar också på mer tydliga exempel på den koloniala kopplingen, exempelvis att man anordnar resor i Dr. Livingstones eller andra koloniala hjältars spår.¹⁰⁷ Det finns hos turisterna ett slags exotism, en vilja att besöka de "örörda" och ovanliga kulturerna, vilket bär spår av kolonialism, romanitism och Rousseaus längtan tillbaka till naturen. Dessa historiska spår i den moderna turismen sätter också spår i de rådande maktstrukturerna.¹⁰⁸

4.10 Sammanfattning

Som vi ser finns flera möjliga problem eller svårigheter med turism i tredje världen. Många av dessa problem är svåra att väga mot hur situationen skulle ha varit utan turismen. Möjligheten finns att situationen varit bättre och möjligheter finns att situationen skulle ha varit sämre. Det finns naturligtvis exempel på platser som klarat av en övergång till massturism på ett mycket bra sätt där det är svårt att se några nackdelar.

Den kritik som framkommit mot denna syn på turism har framför allt handlat om att man menar att fördelarna med turismen överväger nackdelarna. Jim Butcher skriver i boken *The moralization of Tourism*, om turisterna i utvecklingsländer, att "It is ironic that so much of the concern over [...] their perceived impacts [...] on the poorest countries, as the Third World is peripheral to international tourism flows. [...] Mass tourism has done far more to increase access to diverse environments than it has spoiled them for others."¹⁰⁹ Butcher driver också tesen att kritiken som forskare riktat mot massturismen snarare är ett uttryck för elitism, då man menar att *massorna* inte kan hantera det ansvar som turismen innebär.¹¹⁰

Kanske kan det finnas massturism i tredje världen som inte har en skadlig inverkan ur ett MR-perspektiv. Idag kan man hitta både positiva och negativa effekter men de flesta i forskarvärlden är eniga om att massturismen *även* har en skadlig effekt.

---

¹⁰⁵ Mowforth; Munt, *Tourism and Sustainability* 50

¹⁰⁶ Khan, "Tourism Development and Dependency Theory", 989

¹⁰⁷ Mowforth, Munt, *Tourism and Sustainability*, 61

¹⁰⁸ Butcher, *The Moralisation of Tourism*, 34-35.

¹⁰⁹ Ibid., 60-61.

¹¹⁰ Ibid., 21-26.

Naturligtvis finns inte nödvändigtvis alla de, i detta kapitel, uppräknade problemen i alla U-länder. Denna lista ger en mycket generell bild som ändå är någon slags inventering för vilka problem som man bör ta hänsyn till i planeringen av massturism. Dessa punkter ska jag i kommande kapitel använda som utgångspunkter för granskningen av den svenska industrins sociala och etiska åtaganden.

En punkt som inte fått ett särskilt delkapitel är diskriminering eftersom detta problem kan passa in i flera av problemområdena. Det kan vara ett arbetsrättsligt, kulturellt eller ekonomiskt problem och diskrimineringens grund kan vara av flera olika anledningar, där kön eller etnicitet framträder särskilt, som visas i detta kapitel. Därför kommer även diskriminering att användas som en av punkterna i analysen av de svenska researrangörerna.

De punkter som kommer att användas i granskningen är:

- Turism i diktaturer
- Ekonomiskt läckage
- Ekonomiskt beroende och fattigdom
- Tillgång till naturresurser och miljöförstöring
- Tvångsförflyttningar
- Ursprungsbefolkningar och minoriteter
- Arbetsrättigheter
- Sexturism
- Kulturella rättigheter
- Diskriminering

5 Uppförandekoder för resebranschen

Peter Mason och Martin Mowforth, två brittiska forskare inom turism, har skrivit en rapport om uppförandekoder i turistbranschen. De har satt upp ett antal kriterier som behövs för att vara framgångsrik och uppnåelig. För det första måste uppförandekoden bli *norm* eller följa rådande normer. Gör den inte det riskerar koderna att bli visioner snarare än uppnåeliga mål.¹¹¹ Någon typ av *övervakningsmekanism* krävs. Detta kan vara rapportering eller undersökningar utförda av oberoende part.¹¹² Ett ytterligare kriterium är *mätbarhet*. Man måste kunna avgöra hur en punkt i koden ska genomföras samt hur utvecklingen ser ut.¹¹³ Vidare krävs att koden blir *väletablerad* bland berörda parter inom eller utom organisationen.¹¹⁴

Det finns ett antal internationella uppförandekoder riktade till resebranschen. Några kommer från internationella branschorganisationer och några kommer från turismrelaterade NGO:er. Koderna ser väldigt olika ut beroende på vem som skrivit dem och vem de vänder sig till. Mason och Mowforth menar att koder författade av representanter från industrin oftare är vagare formulerade och uttrycker ett mindre ansvar än koder författade av NGO:er.¹¹⁵ I deras undersökningar svarade 60 % av researrangörerna att de inte ansåg att de hade något ansvar utöver de gränser som staten satt upp.

Detta kapitel behandlar olika organisationer som tagit fram uppförandekoder riktade mot industrin. De som tas upp här är organisationer som på något sätt är intressanta ur svensk synpunkt samt som har tydliga uppförandekoder eller riktlinjer för sina medlemmar.¹¹⁶

Kapitlet behandlar internationella branschorganisationer som UN-WTO, FTO och TOI samt ECPAT, en NGO som tagit fram en uppförandekod för branschen. Deras uppförandekoder undersöks enligt Mason och Mowforths kriterier samt hur mänskliga rättigheter behandlas i dessa koder.

---

¹¹¹ Peter Mason, Martin Mowforth, *Codes of Conduct in Tourism*, (Plymouth: 1995), 23.

¹¹² *Ibid*, 55.

¹¹³ *Ibid*, 56.

¹¹⁴ *Ibid*, 56.

¹¹⁵ *Ibid*, 57.

¹¹⁶ Även andra organisationer som exempelvis European Travel Commission och EU-kommissionens turismenhet har stor betydelse för Sverige och de har tydliga riktlinjer men dessa två är inriktade på mottagande och har därför endast betydelse för inomstatlig turism i Sverige och passar därför inte för undersökningen.

5.1 UN-WTO

World Tourism Organization (UN-WTO) är den största och mest välkända turismorganisationen. Den är ett av FN:s fackorgan och ska representera alla nationella och officiella turismintressen och fungera rådgivande för FN i turistfrågor.¹¹⁷

UN-WTO har 150 stater som medlemmar och även företag och andra organisationer kan vara med som associerade medlemmar. För tillfället finns ca 350 sådana medlemmar. Sverige är inte ett av medlemsländerna och inte heller något av de andra nordiska länderna. Däremot är de flesta av värdländerna som svenska turister åker till medlemmar.¹¹⁸

UN-WTO har sedan 1999 antagit en uppförandekod kallad ”Global Code of Ethics for Tourism”, eller ”The Code”, som 2001 erkändes av FN:s generalförsamling genom en specialresolution. Koden innehåller nio principer riktade mot industrin, de nationella regeringarna och turisterna själva. Koden är inte juridiskt bindande men innehåller en frivillig övervakningsmekanism genom erkännandet av World Committee on Tourism Ethics, som är ett råd särskilt inrättat för koden som också fungerar som konfliktlösningsinstans i fråga om tolkningar av koden.¹¹⁹

Artiklarna, eller principerna, i ”The Code” behandlar inte ansvarsfrågan utan istället menar man att alla berörda ska ta ”sitt” ansvar. Artiklarna berör olika mänskliga rättigheter i spridda artiklar med ingen av artiklarna nämner begreppet mänskliga rättigheter. I förordet nämns dock mänskliga rättigheter som viktiga principer att ta hänsyn till.

Varje princip efterföljs av råd till industrin, turisten, värden, lokala myndigheter och avsändarmyndigheter. Här presenteras de principer är inkluderade i ”The Code” samt råden till industrin.¹²⁰

1. Turismens som faktor för ömsesidig förståelse och respekt.
Denna punkt behandlar att både värdens och turistens kultur och seder ska respekteras. Rådet till industrin är att turismen ska vara ”in harmony with the attributes and traditions of the host regions”.
2. Turism för individuell och kollektiv respekt
Handlar om att inte diskriminera män, kvinnor, barn eller gamla. Industrin bör motverka sexuell exploatering.
3. Turismen som faktor för hållbar utveckling.

---

¹¹⁷ United Nations, *Basic Facts About the United Nations*, (New York: 2000), 63.

¹¹⁸ UNWTO ”About the UNWTO” <http://www.world-tourism.org/aboutwto/eng/menu.html>, hämtat 060503

¹¹⁹ UNWTO ”Etics in Tourism – Background”, http://www.world-tourism.org/code_ethics/eng/global.htm, hämtat 060503.

¹²⁰ Min översättning och bearbetning av: UN-WTO, ”Global Code of Ethics for tourism”, http://www.world-tourism.org/code_ethics/eng/global.htm, hämtat 060518

- Hushålla med resurser, bevara flora och fauna. Industrin ska vara noggrann vid planering av resmål.
4. Turism för förbättrandet av mänsklighetens arv.
Monument och konstskatter ska bevaras för att kunna visas upp för så många turister som möjligt.
  5. Turismen som fördel för värdländer och samhällen
Lokalbefolkningen ska delta i och få fördelar av turismen
  6. Åtagandet för berörda i utvecklingen av turism.
Denna punkt handlar om ansvaret att informera om problemen.
  7. Rätten till turism.
Handlar om att alla har rätt att åtnjuta hela jordens resurser som turister.
  8. Turistens rätt till rörelsefrihet
Turisternas rörelsefrihet ska inte begränsas.
  9. Rättigheterna för arbetare och entreprenörer inom turistindustrin.
Turistindustrin ska inte utnyttja sin dominanta ställning och exploatera arbetskraft.

Koden har fått kritik för att man inte tagit in åsikter från det civila samhället i arbetet med att ta fram den. Kritik har också framkommit om att den tagit en position för frihandel position samt att man överskattat turismens goda effekter.¹²¹

Hela koden pekar främst på de fördelar man redan anser finns med turismen och bortser i stort sett från de problem som kan uppstå i samband med turismen. Exempelvis talar man i förklaringen till artikel nio först om hur många jobb turismen skapar och senare att man bör främja arbetares rättigheter på samma gång som man vill ta hänsyn till företagen.

Koden uppfyller delvis Mason och Mowforths kriterier. Övervakning finns i form av kommittén och den är en av de mest väletablerade uppförandekoderna i branschen. Mätbara kriterier finns dock inte alls i koden och med tanke på hur branschen idag ser ut så är den ännu inte normen för hur turismen ska fungera.

5.2 Tour Operators Initiative

Denna organisation är som namnet antyder en organisation för researrangörer som, i samarbete med UNEP, UNESCO och UN-WTO, jobbar för hållbar turism och för att påverka företag att ta ansvar. Tour Operators Initiative (TOI) har bland annat tagit fram en uppförandekod kallad ”Statement of Commitment to Sustainable Tourism Development”. De arbetar även med rapportering kring hållbar tu-

---

¹²¹ T T Sreekumar, ”Why Do We Need an Alternative Code of Ethics for Tourism”, *Contours*, 13(1), 2003, 15-17.

rism, att samla positiva exempel och metoder för industrin, samt för goda relationer till underleverantörer.¹²²

Uppförandekoden innehåller bland annat ett erkännande av researrangörernas roll som påverkare av situationen på destinationen. Man uttrycker även ett ansvar för att motverka ekonomiskt, miljömässigt socialt och kulturellt förfall.¹²³

De punkter man tar upp i koden är:¹²⁴

- Ansvarsfullt användande av naturresurser. (land, mark, energi och vatten)
- Reducera, minimera och motverka föroreningar och avfall. (Fast och flytande avfall och luftföroreningar)
- Bevara flora, fauna, ekosystem och skyddade områden.
- Bevara den naturliga omgivningen och kultur- och naturarv.
- Respektera lokala kulturers integritet och undvika negativa effekter på sociala strukturer.
- Involvera och samarbeta med lokala samhällen och lokalbefolkningen.
- Använda lokala produkter och kunskaper.

I koden ingår även att man ska utöka sina samarbeten mellan företagen, med lokala myndigheter, NGO:er och intressegrupper samt att sprida konceptet om hållbar turism till industrin och allmänheten.

Någon egentlig kontrollmekanism finns inte inom TOI. Medlemmarna får själva skicka in goda exempel inom vissa områden och även information/rapporter om sitt arbete för hållbar turism. Det finns ingen möjlighet att se huruvida medlemmarna följer övriga punkter i koden utöver de som de själva väljer att presentera.

TOI:s kod och övriga arbete har en stark koncentration kring miljöfrågor där man kommit relativt långt.¹²⁵ Flera andra MR-problem tas dock sällan eller aldrig upp, exempelvis tvångsförflyttningar, fattigdom, diskriminering, sexturism, skydd av minoriteter och ursprungsbefolkningar och ekonomiskt läckage. Dessa nämns som bäst i förbifarten och klumpas gärna ihop under rubriker som ”sociala frågor” eller ”lokal medverkan” medan miljöfrågor som källsortering får stort utrymme.

Kriterierna är till viss del mätbara. Det går till exempel att mäta huruvida avfallet minskat. Däremot är det svårare att mäta hur man respekterar lokala integritet. Koden är inte särskilt väletablerad, vilket särskilt märks på den låga aktivitet som organisationen haft det senaste året.¹²⁶

Av de goda exempel som presenterats dominerade återigen miljöfrågorna och flera av exemplen var av typen; framtagande av informations broschyrer, eller in-

---

¹²² TOI, “Good Practise”, http://www.toinitiative.org/good_practices/introduction.htm, hämtat 060518

¹²³ TOI, “Statement of commitment to Sustainable Tourism”, www.toinitiative.org, art. 1.4

¹²⁴ [min övers.], TOI, “Statement of commitment to Sustainable Tourism”

¹²⁵ Se TOI, “A Practical Guide to Good Practice: Managing Environmental and Social Issues in the Accommodations Sector” (2003) sid 16-19, http://www.toinitiative.org/supply_chain/supply.htm, hämtat 060513.

¹²⁶ Se exempelvis: www.toinitiative.org

ternutbildningar.¹²⁷ Många av exemplen handlade också till stor del om kvalitetsförbättring av produkterna.¹²⁸

5.3 Federation of Tour Operators

Federation of Tour Operators (FTO) är en lobbyorganisation, baserad i Storbritannien, för researrangörer. FTO har tolv medlemmar som alla är några av världens största paketresearrangörer. Organisationen har arbetat med att ta fram riktlinjer för kvalitet och säkerhet inom resebranschen och på senare tid även med ”responsible tourism”.¹²⁹

Även FTO har skrivit ett ”Statement of Commitment” för ansvarsfullt resande. Denna policy är en nästan exakt kopia av TOI:s uttalande, med ordagrant samma formuleringar. Det som är annorlunda är att de delar som handlar om synen på hållbar utveckling och turismens betydelse för denna samt att en formulering om att man uppmanar andra att stödja policyn är borttagen. En punkt om att företaget ska uppmana kunderna att ta aktiv del av destinationens kultur och sociala miljö för att stärka förståelsen mellan värd och turist är också borta.¹³⁰

Däremot så är FTO:s policy betydligt mer direkt och innehåller underpunkter om hur man ska praktiskt ska genomföra dessa viljeyttringar, exempelvis att motverka illegala och exploaterande typer av turism genom att stödja ECPAT:s arbete. FTO utarbetar även ett eget program som företagen kan följa för att arbeta med ansvarsfull turism. Företagen förbinder sig också att kontinuerligt rapportera om utvecklingen av arbetet till FTO samt att inom tolv månader från signerandet utveckla punkterna i uttalandet till en företagspolicy.¹³¹

FTO:s arbete är inte lika öppet för allmänheten som TOI:s eller UN-WTO:s utan vänder sig framför allt till researrangörerna. Information om specifika företags rapportering och de program och verktyg som man använder sig av finns endast tillgängliga för medlemmar.¹³²

FTO har en kontrollmekanism i form av den kontinuerliga rapporteringen. Den är någorlunda väletablerad då många företag hänvisar till samarbetat med organisationen. FTO:s kod lider av samma brist på mätbara kriterier som TOI. Där- emot har man försökt förbättra detta genom att precisera viljeyttringarna och hur man ska genomföra dem.

---

¹²⁷ TOI, “Sustainable Tourism: The Tour Operators' Contribution”, 14, 21, 30, 37, 40.
http://www.toinitiative.org/good_practices/introduction.htm, hämtat 060513

¹²⁸ TOI, “Sustainable Tourism: The Tour Operators' Contribution”, 24.

¹²⁹ Mason, Mowforth, *Codes of Conduct in Tourism*, 7

¹³⁰ FTO, “Statement of Commitment”, <http://www.fto.co.uk/responsible-tourism/best-practice/> hämtat 060520

¹³¹ FTO, “Statement of Commitment”.

¹³² FTO, <http://www.fto.co.uk>, hämtat 060520.

FTO arbetar även tillsammans med "the Travel Foundation" som är en brittisk NGO som arbetar med industrin för hållbar turism.¹³³

5.4 ECPAT

ECPAT är en organisation som arbetar för att motverka kommersiell sexuell exploatering av barn (CSEC) och de har särskilt engagerat sig i resebranschen eftersom barnsexturismen är ett stort problem. ECPAT har i samarbete med UNICEF och UN-WTO tagit fram en uppförandekod för att skydda barn för sexuell exploatering i rese- och turismbranschen.¹³⁴ Förutom koden så samlar ECPAT information och följer upp satsningar som gjorts av andra organisationer som UN-WTO, och branschorganisationer som internationella hotell- och restaurang- förbundet.

Koden innebär att företagen lovar att följa följande punkter:¹³⁵

- Att upprätta en etisk företagspolicy mot kommersiell sexuell exploatering av barn.
- Att utbilda samtliga personal, i såväl hemlandet som på resmålen.
- Att lägga till en klausul om gemensamt avståndstagande i samtliga leverantörskontrakt.
- Att informera resenärer via katalog, broschyr, inflightspot, biljettomslag, hemsida, välkomstmöte vid ankomst till destinationen etc.
- Att informera lokala "nyckelaktörer" på resmålen.
- Att årligen rapportera till det Sekretariatet för Uppförandekoden.

ECPAT publicerar också företagens egna rapporter på sin hemsida samt en databas med goda exempel. Ett utbildningspaket för företagen samt tips på hur man kan implementera koden finns också tillgängligt.¹³⁶ Uppslutningen kring ECPAT:s kod är mycket stor. Flera av de största researrangörerna har skrivit på koden och många rapporterar även årligen till ECPAT.¹³⁷

Koden är alltså väletablerad och har stor uppslutning i industrin. Svårare är att avgöra hur etablerad den är inom enskilda företag, något som kan vara avgörande för effektiviteten. Koden har mätbara kriterier och är praktiskt inriktad. Att den bara rör en fråga är både en för- och nackdel. Fördelen är att de flesta är motståndare till sexuell exploatering av barn och därför är det enkelt att göra koden till en norm. Nackdelen kan vara att företagen nöjer sig med detta och glömmer andra problem som koden inte täcker. Koden har också övervakning i form av företagens egna rapportering och även undersökningar gjorda av utomstående, som publiceras av ECPAT.

---

¹³³ The Travel Foundation, <http://www.thetravelfoundation.org.uk/>

¹³⁴ ECPAT, "Code of Conduct", www.thecode.org, hämtat 060520

¹³⁵ ECPAT Sverige, "Ta ställning mot barnsexturismen", www.ecpat.se, hämtat 060520.

¹³⁶ ECPAT, "Training Kit", www.thecode.org, hämtat 060520

¹³⁷ ECPAT, "Monitoring and Reporting", www.thecode.org, hämtat 060520.

6 Svenska researrangörer

I detta kapitel ska tre olika svenska researrangörer studeras närmre. Dessa är de tre marknadsledande bolagen, Fritidsresor, Ving och Apollo. Kapitlet behandlar vilka frivilliga initiativ de här företagen tagit för att skydda mänskliga rättigheter. Uttalanden, samt texter ur kataloger och hemsidor analyseras för att få en bild av företagens medvetenhet om mänskliga rättigheter.

Materialet om företagen behandlas var för sig och jämförs på samma punkter. Dessa är: ”Policydokument och uttalanden”, ”Uppförandekoder och policydokument från ägarna”, ”Uppförandekoder från Internationella organisationer och NGO:er”, ”Rapportering”, ”Avtalsklausuler” samt ”Välgörenhet och övriga satsningar/ råd till resenärerna”.

Först behandlas företagen mer grundläggande och ägarstrukturer presenteras samt vilka resmål i tredje världen man har. Ägarstrukturen är en nyckelkomponent i detta sammanhang eftersom ägarkoncentrationen i resebranschen i Europa är mycket hög. Framför allt är det fem stora koncerner som behärskar marknaden. Tre av dessa är även ägare till de marknadsledande researrangörerna i Sverige, det vill säga Fritidsresor, Apollo och Ving. Dessa företag har alla resmål i utvecklingsländer och LDC.

Den första punkten i varje kapitel granskar hur företagen valt att presentera sitt arbete för företagsansvar. Alla företagen arbetar med olika koncept kring miljö och socialt ansvarstagande som kallas till exempel ”Ansvarsfull turism”, ”Reko resande” eller ”Hållbar turism”. De flesta har en miljöpolicy och i denna har man också inslag av sociala eller etiska åtaganden. Denna del av kapitlet undersöker vilken medvetenhet om den tidigare presenterade problembilden som dessa policydokument och övriga uttalanden uttrycker.

Andra punkten är uppförandekoder från ägarna. Denna del undersöker på vilket sätt ägar- och dotterbolagets dokument skiljer sig från varandra samt om företagen via sina ägare uttrycker ett utökat ansvar.

Tredje punkten behandlar vilka organisationer man är medlemmar i samt vilka uppförandekoder man antagit. Denna del behandlar alltså de organisationer som presenterades i föregående kapitel.

Fjärde punkten handlar om avtal till underleverantörer. I ECPAT:s uppförandekod så finns en punkt som handlar om att införa en klausul i kontraktet med sina underleverantörer. Dessa koder ska se till att underleverantörerna inte stödjer kommersiellt utnyttjande av barn. Hur dessa klausuler ser ut samt om man valt att införa andra klausuler med åtaganden för underleverantörer undersöks. Slutligen undersöks den rapportering om implementeringen av koderna som företagen gjort. Även övriga satsningar och välgörenhetsprojekt undersöks.

Till sist görs en sammanfattande redogörelse och en jämförelse av de olika företagen.

6.1 Fritidsresor

Fritidsresor ingår i Fritidsresegruppen som är en nordisk koncern med researrangörer i Sverige, Norge, Danmark och Finland. Förutom Fritidsresor finns även TEMA-resor, Sportresor och Grand Tours i den svenska delen av koncernen. Dessa är alla specialiserade arrangörer medan Fritidsresor arrangerar flera typer av resor med basen i sol- och badresor framför allt till Medelhavet och Kanarieöarna. Fritidsresegruppen ägs av Tourism Union International (TUI AG), en före detta gruvkoncern som 1997 bytte verksamhetsområde, och idag är en av Europas största researrangörer.¹³⁸

Fritidsresor arrangerar resor till bland annat Brasilien, Bulgarien, Indien, Indonesien, Kenya, Malaysia, Marocko, Mexiko, Thailand och Venezuela. Dessutom arrangerar TEMA-resor, som också är del av Fritidsresegruppen, resor till bland annat Vietnam och Namibia, något som annonseras i Fritidsresors katalog. Alla dessa länder klassas som utvecklingsländer av UNDP.¹³⁹

6.1.1 Policydokument och uttalanden

Fritidsresor arbetar med ett koncept man kallar för ”Reko resande”. Detta är ett koncept som ”tar hänsyn både till resenärens och resmållets behov”.¹⁴⁰ I detta ingår olika samarbeten med bland andra WWF, ECPAT och UNESCO, en miljöpolicy samt råd till turisterna.

Fritidsresor beskriver i policyn att man är medvetna om turismens eventuella negativa inverkan men menar att turismen kan vara en positiv kraft i utvecklingen och ”även bidra till att upprätthållandet av kulturarv och bevarandet av naturskyddsområden”.¹⁴¹

”Reko resande” är en miljöpolicy med inslag av andra ansvarstaganden. Bland annat så framhäver man att miljöfaktorer är viktiga i planeringen av ett nytt resmål samt att styrsystem för miljöpåverkan ska, i framtiden, implementeras på kontor och hotell.

Policyn innehåller också rubriken ”Att vara en god granne”. Detta innebär att information om lokala sedvanor ska spridas samt ”att uppmuntra respekt för miljö och värdfolk”. Man skriver också att man vill ”öka respekten för lokala samfund och natur” samt överväga miljö och sociala faktorer vid planering.¹⁴²

Vidare skriver man att denna policy ska kommuniceras till alla underleverantörer.

---

¹³⁸ Fritidsresor, ”Om företaget – Fritidsresegruppen”, www.fritidsresor.se, hämtat 060505

¹³⁹ Fritidsresor, *Katalog – Vinter 05/06*.

¹⁴⁰ Se Bilaga 1. Fritidsresor, ”Om företaget – Reko resande”, www.fritidsresor.se, hämtat 060505

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Bilaga 1.

Policyn innehåller ingenting om arbetsrättigheter, diskriminering, tvångsflyttningar eller sexturism. Tillgång till naturresurser samt miljöförstöring uttalas tydligt i policyn. Fattigdom, kulturarv, och ursprungsbefolkningar nämns i förbigående eller kan tolkas in i några formuleringar om respekt för lokalbefolkning.

Informationen om ”reko resande” finns bara på Fritidsresors hemsida, där den presenteras tillsammans med bland annat koncernfakta och säkerhetsinformation. Insidan av pärmen i Fritidsresors vinterkatalogkatalog hänvisar också till hemsidan om man vill få information om ”reko resande”. Dessutom finns kort information om ECPAT och UNESCO samt ett skogsplanteringsprojekt på samma katalogsida.¹⁴³

6.1.2 Uppförandekoder och policydokument från ägarna

TUI har två olika FSA-policyer. Den ena är en miljöpolicy och den andra är mer inriktad på socialt ansvarstagande.

Miljöpolicyen täcker ansvarsfullt utnyttjande av naturresurser och miljöförstöring. TUI menar också att detta är ett ansvar som varje enskild anställd inom koncernen måste ta.¹⁴⁴

I den sociala policyn menar man att ”Sustainable economic success requires balancing economic objectives with social and ecological concerns”.¹⁴⁵ Denna policy handlar främst om att man följer arbetslagar, stödjer pensionsfonder och håller sina anställda med sjukförsäkring.¹⁴⁶ Huruvida detta ansvar även täcker anställda på destinationen framgår inte av policyn.

I avsnittet som handlar om ansvar på destinationerna så skriver man att man utvecklat ett rapporteringsförfarande som ska öka medvetenheten och minska risken för exploatering på destinationsorten.¹⁴⁷

TUI:s policy fokuserar på ungefär samma frågor som Fritidsresor med skillnaden att kulturella hänsynstaganden eller respekt för lokalbefolkningen inte nämns i TUI-policyen.

6.1.3 Medlemskap i internationella organisationer och samarbeten

TUI är medlemmar i flera av de organisationer som nämns i föregående kapitel. TUI är inte en av de associerade medlemmarna i WTO men är kopplade till WTO

---

¹⁴³ Fritidsresor, *Katalog – Vinter 05/06*

¹⁴⁴ TUI, ”Environmental commitment of TUI AG affiliated companies”, www.tui-group.com, hämtat 060510.

¹⁴⁵ TUI, ”Sustainable Development”, www.tui-group.com

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ Ibid.

via sitt medlemskap i TOI. Medlemskapet i TOI och dess uppförandekod är också något som både TUI och Fritidsresor framhäver på sina webbplatser.¹⁴⁸

TUI har som koncern inget medlemskap i FTO. Däremot har TUI UK i Storbritannien ett medlemskap och är följaktligen också delaktiga i deras uppförandekod. TUI är dock medlemmar i Travel Foundation som är den NGO som samarbetar med FTO.

Fritidsresor har undertecknat ECPAT:s uppförandekod och har även implementerat den så till vida att man enligt deras rapport infört en hotellklausul, genomfört utbildning, informerat kunder samt rapporterat till ECPAT om utvecklingen i företaget.¹⁴⁹

6.1.4 Avtalsklausuler för underleverantörer

Fritidsresor har infört ett tillägg till sina hotellkontrakt där man erkänner att turismen kan bidra till sexuellt utnyttjande av barn. Enligt kontraktet ska man motverka detta genom att föregå med gott exempel. Enligt kontraktet ska hotellet stödja arbetet mot sexuellt utnyttjande av barn även om man inte har någon anledning att tro att detta pågår på sitt eget hotell. Hotellet ska också informera och utbilda sin personal om problemet.¹⁵⁰

Om det kommer till Fritidsresors kännedom att någonting sådant föregår på anläggningen eller att någon på hotellet fungerar som mellanhand i handel med barn så kan Fritidsresor omedelbart avsluta samarbetet.

Detta kontrakt har enligt företaget ingått i ca 400 hotellkontrakt på 10 olika destinationer. Målet är att det ska finnas med i alla hotellkontrakt, ca 1200 stycken.¹⁵¹

På Fritidsresors egenägda Blue Village anläggningar har man även ett kontrakt där hotellet ska följa WWF:s miljöprogram för hotell. Fritidsresor menar att det är enklare att influera de faktiska förhållandena på hotell som man själva äger än hotell som man bara har kontrakt med.¹⁵²

6.1.5 Rapporter och implementering

Fritidsresor har hittills skickat in två stycken rapporter till ECPAT om implementeringen av koden. Dessa gjordes för perioden 2001-2002 och 2003-2004. Fritidsresors rapport till ECPAT ger en ganska tydlig bild av hur arbetet med koden ser ut. Där skriver man bland annat att man har en obligatorisk utbildning för

---

¹⁴⁸ TUI, "Environment, Nature and Ecological Responsibility", www.tui-group.com; Fritidsresor, "Om Företaget – miljöpolicy", www.fritidsresor.se.

¹⁴⁹ Fritidsresor, "Om företaget – reko resande".

¹⁵⁰ ECPAT, "TUI Nordic (Fritidsresor Group) 2001-2002", www.thecode.org

¹⁵¹ ECPAT, "Report TUI Nordic 2003-2004", www.thecode.org

¹⁵² Cecilia Marcussen; Maria Windahl, "Upphandling av all inclusive-resor - En studie av researrangörers arbete med hållbar utveckling", kandidatuppsats Södertörns Högskola, ht 2005, 37-38.

reseledare om ECPAT-koden och att ca 200 personer på alla olika destinationer har genomgått denna utbildning.¹⁵³

Fritidsresor samarbetar också med den svenska polisen för att kunna rapportera incidenter och vidta åtgärder.¹⁵⁴ Fritidsresor medger att kunskaperna om lagstiftning på destinationen och i hemlandet är låga och något som man i framtiden skulle vilja förbättra.¹⁵⁵

Vidare skriver Fritidsresor att man hittills inte haft något fall att anmäla men att om man råkar ut för detta så ska man göra en anmälan i samarbete med den svenska polisen.¹⁵⁶

ECPAT Sverige har gjort en egen rapport om implementeringen av koden i Goa, Indien. Där kom man fram till att Fritidsresor inte utbildat sin personal om koden och att man inte heller gjort någon rapport om något brott. Detta trots att destinationschefen hade flera uppgifter om möjliga förövare och misstänkta händelser.¹⁵⁷

Fritidsresor har också gjort rapporter till TOI och finns med i deras databas över goda exempel. Där har man tagit upp Fritidsresors Blue Village-koncept som ett bra exempel på hur man kan kombinera kvalitet med miljöarbete eftersom dessa hotell arbetar efter WWF:s miljöprogram (se nedan).¹⁵⁸ Ett andra exempel är hur Fritidsresor arbetar med ECPAT och att man bland annat delar ut boken *Rosario är död* av Majgull Axelsson, för att öka de anställdas engagemang kring frågor om kommersiellt sexuellt utnyttjande av barn.¹⁵⁹

6.1.6 Välgörenhetsprojekt och övriga satsningar/Råd från företaget till turisterna

Fritidsresor samarbetar med ett flertal organisationer inom sitt ”Reko Resande” koncept. Detta presenteras som en av de största delarna i FSA-arbetet. Som nämnts tidigare arbetar man med WWF:s miljöprogram för hotell på sina Blue Village-hotell. Det är omfattande riktlinjer för hotellen som täcker de flesta delarna av hotellens miljöpåverkan. Dessa riktlinjer ska Fritidsresor på sikt implementera på Blue Village.¹⁶⁰

Dessutom stödjer Fritidsresor Foresta, ett skogsplanteringsprojekt på Kanarieöarna, och ett antal lokala stödprojekt för djurskydd. Ett annat stödprojekt är ett soppök i favelan i Natal, Brasilien, där resenärerna även kan vara med och dela ut soppa.

---

¹⁵³ ECPAT, ”TUI Nordic (Fritidsresor Group) 2001-2002”.

¹⁵⁴ ECPAT, ”Report TUI Nordic 2003-2004”.

¹⁵⁵ ECPAT, ”TUI Nordic (Fritidsresor Group) 2001-2002”.

¹⁵⁶ ECPAT, ”Report TUI Nordic 2003-2004”.

¹⁵⁷ ECPAT Sweden, ”Evaluation Goa, December 2002”, www.thecode.org

¹⁵⁸ TOI, ”Sustainable Tourism: The Tour Operators' Contribution”, 37.

¹⁵⁹ TOI, ”Sustainable Tourism: The Tour Operators' Contribution”, 46.

¹⁶⁰ Fritidsresor, ”Om företaget – reko resande”

Fritidsresor har även i samarbete med UNESCO tagit fram en uppförandekod för resenärerna. Den inkluderar respekt för lokal natur och kultur, fråga innan man fotograferar, inte utnyttja lokalbefolkningens fattigdom, inte ge pengar till barn som tigger, köpa lokalt producerade produkter, spara på naturresurser samt att resa under lågsäsong för att minska påfrestningarna på resmålet.¹⁶¹

Informationen om stödprojekten finns både på hemsidan och i katalogen. Uppförandekoden för resenärerna finns enbart på Internet.

6.2 Apollo

Apollo är Sveriges tredje största researrangör och marknadsledande på Grekland. Företaget finns även i Norge och Danmark och har sammanlagt drygt en halv miljon resenärer. Apollo ägs av den schweiziska resekoncernen Kuoni som äger dotterbolag i de flesta länderna i Europa.¹⁶² Kuoni finns även som eget märke i Sverige och arrangerar rundresor och badresor till mer exotiska platser.

Apollo arrangerar främst resor till Grekland och övriga Medelhavet men bland resmålen finns även Brasilien, Bulgarien, Dominikanska Republiken, Indien, Mexiko, Montenegro, Kuba, Kenya, Rumänien, Sri Lanka, Trinidad och Tobago och Thailand. Dessa länder klassas av UNDP som utvecklingsländer.

6.2.1 Policydokument och uttalanden

Apollo presenterar sin policy tillsammans med övriga koncernfakta och med information om sitt samarbete med ECPAT. Apollo har satt rubriken ”Ansvarsfull turism och Kuoni Scandinavias etiska åtaganden” på sin policy. Även Apollo erkänner att turismen kan ha negativa effekter samt att det är viktigt att arbeta för att göra turismen till ett positivt bidrag.

Apollo säger sig vilja ta ett aktivt ansvarstagande och detta gör man genom att införa en klausul i kontrakten med hotellen. Enligt denna klausul ska hotellen följa FN:s konventioner om mänskliga rättigheter inklusive barnkonventionen samt ”nationella och internationella regler gällande anställning och diskriminering på arbetsplatsen”.¹⁶³

På miljöområdet tar man särskilt upp flygtransporten som ett område man arbetar särskilt med.

Apollo menar i sin policy att turismen är en viktig inkomstkälla för tredje världen och att det därför är viktigt med långsiktiga satsningar samt att man snabbt återvänder efter naturkatastrofer eller perioder av politiska oroligheter.

---

¹⁶¹ Fritidsresor, ”Om företaget – reko resande”

¹⁶² Kuoni, www.kuoni.com, hämtat 060505

¹⁶³ Se bilaga 2. Apollo, ”Ansvarsfull turism och Kuoni Scandinavias etiska åtaganden”, <http://www.apollo.se/apollo/ansvarsfull+turism.htm>, hämtat 060505.

Apollo's policy lägger också mycket vikt vid sambandet mellan turism och sexuellt utnyttjande av barn. Bland annat nämner man att man arbetar med ECPAT:s kod. Apollo uttrycker också att detta är vad man vill fortsätta arbeta med i framtiden.

Apollo's policy täcker alltså arbetsrätt, diskriminering, miljöförstöring och sexturism. Man tar inte upp tillgången till naturresurser, kulturella rättigheter, skydd för ursprungsbefolkningar eller tvångsförflyttningar. Ekonomiskt läckage tas upp på så sätt att man skriver att det är positivt att man inte själva äger några hotell. Fattigdom behandlas delvis i policyn men med utgångspunkten att turismen är en positiv kraft i den lokala ekonomin.

Apollo publicerar denna information på sin hemsida men inte i sina kataloger. I katalogerna finns däremot kortfattad information om samarbetet med ECPAT och SOS barnbyar.¹⁶⁴

6.2.2 Uppförandekoder och policydokument från ägarna

Kuoni har en policy som man kallar för "The guiding Environmental Principles of Kuoni Ltd". Enligt denna så strävar Kuoni främst efter att arbeta med miljöfrågor i samarbete med organisationer och man strävar också efter att få ISO 14001 certifieringar på så många av sina dotterbolag som möjligt, för tillfället är Kuoni Switzerland certifierat.¹⁶⁵

Kuoni uttrycker i sin policy att man stödjer "polluter-pays"-principen och alltså är beredda att bära de miljökostnader som företaget orsakar.

Policyn täcker miljöförstöring och minskat resursanvändande samt att utbildning av anställda och forskning på området är viktigt för företaget.

Den enda formuleringen om ansvar utanför miljöområdet är "We place people centerstage in all our endeavours, and believe that all people have the right to a healthy and productive life lived in harmony with nature".¹⁶⁶

Kuoni har även en egen miljömärkning av hotel man kontrakterar som har ett fullgott miljöarbete. Denna märkning kallas "Green Planet Award" och hade 2003 givits till 82 olika underleverantörer.¹⁶⁷ Inget av hotellen i Apollo's utbud marknadsför sig med denna märkning.

Kuonis policy skiljer sig ganska mycket från Apollo's på så sätt att den är betydligt mer detaljerad på miljöområdet och täcker färre andra områden. Arbetsrättigheter, sexturism, diskriminering och fattigdom finns inte med i Kuonis policy. Däremot finns tillgång till naturresurser med, något som saknas i Apollo's riktlinjer.

---

¹⁶⁴ Apollo, *Katalog – Vår, sommar, höst 2006*

¹⁶⁵ Kuoni, "2004 Environmental Report", <http://www.kuoni.com/corporate-site/about-us/ecology-kuoni.shtml>, hämtat 060505, 4.

¹⁶⁶ Kuoni, "2004 Environmental Report", 4.

¹⁶⁷ Kuoni, "2004 Environmental Report", 10.

6.2.3 Medlemskap i internationella organisationer och samarbeten

Kuoni är en av de associerade medlemmarna i WTO men har dock inte undertecknat "Global Code of Ethics for Tourism". Kuoni är inte medlemmar i TOI men däremot är man medlemmar i både FTO och Travel Foundation.

Apollo har undertecknat ECPAT:s uppförandekod och därefter rapporterat till ECPAT. Även hotellklausulen, företagspolicyn och utbildning av anställda är krav från koden som Apollo uppfyllt, enligt den egna rapporten till ECPAT.¹⁶⁸

6.2.4 Avtalsklausuler för underleverantörer

Apollo's hotellklausul för ECPAT-koden följer samma mall som den Fritidsresor gjorde med erkännande av problemet, vädjan om ökad vaksamhet samt möjligheter att avbryta kontraktet.¹⁶⁹

Apollo har valt att inkludera texten ifrån koden i sitt avtal. Dessutom finns en del där hotellet måste garantera att ingen barnprostitution förekommer på hotellet, att misstänkt beteende ska rapporteras till myndigheter, att informera gästerna att man inte accepterar barnprostitution samt att man måste samarbeta med Apollo i det framtida arbetet på området.

Förutom denna klausul har man också ett tillägg till avtalen som kallas "Rules of Conduct". Där förbinder sig hotellen att följa allmänna förklaringen och barnkonventionen samt gällande nationell och internationell arbetslagstiftning.¹⁷⁰

6.2.5 Rapportering och implementering

Apollo har tillsammans med danska Apollo skrivit en rapport till ECPAT om implementeringen av koden. Den gjordes under perioden 2001-2002. I den så framgår att Apollo, enligt egen utsago, redan innan koden undertecknades arbetade med frågor om sexturism. Detta gjordes genom att i kontrakten med nya hotell inkludera en liknande formuleringen som den man infört särskilt för ECPAT-koden.

Enligt Apollo har ca 40 personer utbildats om koden av representanter från ECPAT. Ytterligare ca 50 personer har utbildats internt. Totalt uppskattar man att 70% av de anställda fått utbildning.

Apollo skriver också att man vill utveckla samarbetet kring ECPAT med lokala organisationer på destinationerna och att koden ska bli en vanlig del i arbetet.

Apollo säger sig inte haft något fall rapporterat internt och att man ännu inte har någon strategi för att hantera sådana fall ännu men att en central strategi är på väg att arbetas fram.¹⁷¹

---

¹⁶⁸ ECPAT, "Kuoni Denmark 2001-2002", www.thecode.org, hämtat 060505

¹⁶⁹ Ibid.

¹⁷⁰ Apollo, "Ansvarsfull turism och Kuoni Scandinavias etiska åtaganden"

¹⁷¹ ECPAT, "Kuoni Denmark 2001-2002"

Enligt ECPAT:s egna rapport ifrån Goa i Indien så sågs inte kommersiellt sexuellt utnyttjande av barn som något större problem eftersom man mest hade barnfamiljer som besökte platsen. Enligt samma rapport hade destinationschefen inte utbildat några av de anställda på plats eftersom man ansåg att de redan hade kunskap samt att man hade ont om tid.¹⁷²

6.2.6 Vägörehetsprojekt och övriga satsningar/ Råd från företaget till turisterna

Apollo presenterar på sin hemsida en rad olika välgörehetsprojekt som man stöttar. Bland annat tar man upp stödet till SOS barnbyar, ett projekt med WWF och Danida mot handel med utrotningshotade djur och flera olika lokala .

Man tar också upp sitt agerande vid tsunamikatastrofen i Sydostasien som ett tecken på att företaget tar ansvar. Vid katastrofen hjälpte man räddningsverket och stod för många kostnader i arbetet.¹⁷³

Apollo har inga råd till turister som vill vara ansvarfulla men informationen om några av stödprojekten (SOS barnbyar och ECPAT) presenteras i företagets katalog.¹⁷⁴

6.3 Ving

Ving ägs av koncernen, MyTravel Group plc, som är en av världens största researrangörer. MyTravel är baserad i Storbritannien och finns även i norra Europa och Nordamerika. I den skandinaviska delen av koncernen ingår även Always. Ving är en något bredare researrangör och har betydligt fler resmål än Always. Always satsar istället på att vara en mer individuell researrangör som kombinerar nya resmål med mer traditionella.¹⁷⁵

Ving arrangerar charterresor till de flesta vanliga resmålen och även Brasilien, Bulgarien, Dominikanska Republiken, Curacao, Gambia, Indien, Indonesien, Kambodja, Kina, Mexiko, Sri Lanka, Thailand och Venezuela. Dessa länder räknas alla som utvecklingsländer och Kambodja anses också vara ett LDC (Least Developed Countries) enligt UNDP.

6.3.1 Policydokument och uttalanden

---

¹⁷² ECPAT Sweden, "Evaluation Goa, December 2002".

¹⁷³ Apollo, "Ansvarsfull turism och Kuoni Scandinavias etiska åtaganden".

¹⁷⁴ Apollo, katalog - *Vår, Sommar, Höst*

¹⁷⁵ Ving, "Om Ving", www.ving.se, hämtat 060505.

Ving presenterar sitt koncept under rubriken ”Ansvarsfullt resande”. I detta koncept ingår en miljöpolicy, samarbete med ECPAT och SOS barnbyar samt lokala stödprojekt.¹⁷⁶

Konceptet är främst fokuserat kring miljöfrågor och detta motiverar man med att ”resan är en investering i upplevelser och minnen och dålig miljö kan snabbt ta död på ett resmål”.¹⁷⁷ Ving arbetar bland annat med att få hotell miljömärkta samt att skriva miljöklausuler i sina kontrakt med underleverantörer om att minska energi, vatten och kemikalieanvändningen.

Man jobbar också med utbildning av personalen i miljöfrågor och ställer krav på partners, leverantörer och lokala myndigheter i fråga om miljöarbete. Man tar också särskilt upp arbetet med att miljöanpassa flygtransporten.¹⁷⁸

Ving menar att miljöarbetet har hög prioritet men menar att man inte kan ägna sig åt ekoturism utan talar istället om ”miljöanpassade charterresor”. Ving påstår att man har stora möjligheter att påverka lokala myndigheter i den riktning man vill och att man också gör detta i fråga om källsortering, vattenrening och energi.

Slutligen säger Ving att man är medvetna om turismens påverkan även inom sociala och etiska frågor och att man därför ska informera sina kunder om hur de kan bidra i arbetet med miljö och kulturfrågor i berörda länder.¹⁷⁹

Ving tar inte alls upp arbetsrättigheter, diskriminering, tvångsförflyttningar, skydd av ursprungsbefolkningar eller ekonomiskt läckage. Man nämner att man ska ta hänsyn till ekonomi och kultur på resmålet och kanske kan det tolkas som hänsynstagande till kulturella rättigheter samt fattigdom. Tillgången till naturresurser och miljöarbetet går noggrant igenom och problemet med sexturism nämns i samband med samarbetet med ECPAT.

6.3.2 Uppförandekoder och policydokument från ägarna

MyTravel Group har en uppförandekod som man kallar för ”responsible tourism policy”. I den tar man upp ansvaret för att skydda miljön och de naturliga omgivningarna (Looking after the Environment), ansvara för människor och folk på destinationen (Looking after People), skydda natur och kulturarv (Looking after Heritage) samt ansvar för kvaliteten på sin egen produkt (Looking after our Product).

Policyn följer FTO:s kod och innehåller också formuleringar om samarbetet med FTO och Travel Foundation. MyTravel vill också sprida konceptet om ansvarsfullt resande till anställda, kunder och underleverantörer.

Koden innehåller inga direkta formuleringar om mänskliga rättigheter och under punkten ”Looking after People” finns följande formulering: ” We believe 'quality of life' is a basic right of our customers, our employees and the

---

¹⁷⁶ Ving, ”Om Ving – Ansvarsfullt resande”, www.ving.se. Hämtat 060501.

¹⁷⁷ Ving ”Ansvarsfullt resande – Miljö”, www.ving.se

¹⁷⁸ Ving ”Ansvarsfullt resande – Miljö”, www.ving.se

¹⁷⁹ Ving ”Ansvarsfullt resande – Miljö”, www.ving.se

communities in the destinations we visit and that people are the ultimate drivers of our business and of our need to develop responsible tourism.” Efter denna motivering så talar man om att man ska arbeta för “fair working conditions” och på de plaster där det är möjligt, samarbeta med det lokala samhället.¹⁸⁰

På detta sätt kopplar alltså MyTravel ihop arbetsförhållanden och rättigheter med kvaliteten på produkten, något som också framstår som en drivkraft i efterföljande punkt ”looking after our product”.¹⁸¹

MyTravel har även en FSA-policy som behandlar ansvaret inom koncern snarare än ansvarfull turism på destinationer. I denna policy tas arbetsförhållanden, handikappade anställda, anställdas inflytande, stöd till välgörenhet samt miljöfrågor upp.¹⁸²

MyTravels policyer innehåller fler områden än Ving. Förutom miljö och naturresurser som tas upp av Ving så behandlar man även arbetsrättigheter, kultur- rättigheter och diskriminering.

6.3.3 Medlemskap i internationella organisationer och samarbeten

MyTravel är inte medlemmar i WTO och inte heller är i TOI. Tidigare har man varit medlemmar i TOI och därför har man rapporterat dit och finns även med i deras databas med goda exempel.

MyTravel är dock medlemmar både FTO och dess samarbetsorganisation Travel Foundation.

Ving har även skrivit under ECPAT:s uppförandekod och har också enligt sin egen rapport implementerat koden på olika destinationer.

6.3.4 Avtalsklausuler för underleverantörer

MyTravel har tagit fram en klausul till deras kontrakt med underleverantörer som redovisas i den årliga rapporten till ECPAT. De kallar tillägget till sitt kontrakt för ”Code of Operation” och det innehåller fyra punkter som underleverantören ska följa. Dessa punkter är:

- Att inte utnyttja arbetskraft, följa statens arbetsrättslagar, att skriva kontrakt med de anställda och tillåta fackligt engagemang.
- Att inte utnyttja barn i arbete eller på annat exploaterande sätt.
- Att inte bryta de mänskliga rättigheterna som finns i den allmänna förklaringen.

---

¹⁸⁰ MyTravel, ”Responsible Tourism Policy”,
<http://www.mytravelgroup.com/AniteNextPage.asp?p=PLCTOURPOLICY>

¹⁸¹ MyTravel, ”Responsible Tourism Policy”,
<http://www.mytravelgroup.com/AniteNextPage.asp?p=PLCTOURPOLICY>

¹⁸² MyTravel, ”CSR”,
<http://www.mytravelgroup.com/AniteNextPage.asp?p=PLCCSR&s=204860670>

- Att ha högsta möjliga uppmärksamhet på kundernas säkerhet och hälsa.

Om någon av dessa punkter bryts så kan MyTravel omedelbart bryta kontraktet. Denna klausul har, enligt MyTravel ingått i hundratals kontrakt och detta har blivit en normal procedur för dem som hanterar kontrakten.¹⁸³

Förutom denna har man även en miljöklausul i sina hotellkontrakt som ska minska förbrukningen av energi, vatten och kemikalier samt minska avfallsproduktionen. Detta är något som, enligt företaget, årligen görs uppföljningar på. Dessutom arbetar man för att få alla sina egna hotell miljömärkta.¹⁸⁴

6.3.5 Rapportering och implementering

Även Ving har skickat in en rapport till ECPAT om implementeringen av koden. Man är i denna rapport väldigt uppriktiga och talar bland annat om att man inte tar hänsyn till frågor rörande sexturism när man planerar ett nytt resmål. Motiveringen till varför man inte gör det är att man baserar sitt utbud på efterfrågan och lönsamhet.¹⁸⁵

Man har utbildat alla destinationschefer om koden och ytterligare ca 200 personer på fem destinationer vilket är mindre än 5% av den totala personalstyrkan. Det problem man ser med utbildningen om koden är att personalen på destinationerna ofta byts ut och att man därefter får starta från noll igen. Därför ligger mycket av ansvaret för att implementeringen ska lyckas på de enskilda destinationscheferna.¹⁸⁶

Ving har arbetat mycket med att informera om ECPAT på destinationen och har bland annat en text om mänskliga rättigheter och ECPAT på varje hotellrum.

Inte heller Ving har fått rapporter om något fall av CSEC och man uttrycker att man inte har möjlighet att helt engagera sig i frågan eftersom man anser att kundernas hälsa och säkerhet samt resans kvalitet är det viktigaste att arbeta med. Dock menar man att på de platser där destinationschefen har ett personligt engagemang ser arbetet bättre ut. Därför har man delat ut *Rosario är död* av Majgull Axelsson till alla sina destinationchefer för att öka engagemanget.¹⁸⁷

Enligt ECPAT:s egna rapport ifrån Goa hade anställda på Ving fått information om att CSEC förekommit i området men man har inte haft någon policy om hur man ska rapportera detta och man har varit osäker på vad den rätta åtgärden varit.¹⁸⁸

Ving och MyTravel har även rapporterat till TOI. Från denna rapport har man bland annat lyft fram miljöarbetet på Sunwing resorts som ett bra exempel. En en-

¹⁸³ ECPAT, "MyTravel Northern Europe", www.thecode.org, hämtat 060505

¹⁸⁴ Ving, www.ving.se

¹⁸⁵ ECPAT, "MyTravel Northern Europe"

¹⁸⁶ ECPAT, "MyTravel Northern Europe"

¹⁸⁷ ECPAT, "MyTravel Northern Europe"

¹⁸⁸ ECPAT Sweden, "Evaluation Goa, December 2002"

kätundersökning om miljöarbetet på destinationen som Ving årligen genomför finns med i TOI:s databas för goda exempel.¹⁸⁹

6.3.6 Vælgörenhetsprojekt och övriga satsningar/ Råd från företaget till turisterna

Även Ving arbetar, precis som de två andra med många olika stödprojekt. ECPAT och SOS barnbyar är de samarbeten som framhävs mest. Lokala stödprojekt som exempelvis arbete mot HIV/AIDS i Thailand finns också presenterat.

Ving arbetar också med att få sina Sunwing resort hotell miljömärkta med EU:s "Blomman".¹⁹⁰

Ving har olika råd till hur resenären själv kan bidra till miljöarbetet. Dels menar man att man tar ett miljöansvar redan genom att välja ett charterflyg istället för ett reguljärt eftersom det är fler tomma platser på ett reguljärflyg. På hotellet ska resenärerna hjälpa till genom att inte kräva städning och tvättning varje dag. På resmålet uppmanas man att välja kollektivtrafik och cykel före att hyra bil samt att undvika att köpa souvenirer gjorda av utrotningshotade växter eller djur.¹⁹¹

Ving kommunicerar dessa råd samt informationen om övriga satsningar på sin hemsida.

6.4 Sammanfattning

Alla av de granskade företagen arbetar på något sätt med FSA och hållbar turism. Mycket av arbetet ligger på miljöområdet och endast en liten del handlar om frågor relaterade till mänskliga rättigheter. Nedan följer en sammanställning av punkterna i detta kapitel samt vilken problematik som behandlats samt utelämnats av företagen.

De problem som alla de tre företagen tar upp är miljö, tillgång till naturresurser och sexturism. Miljöproblematiken behandlas relativt detaljerat med planer för utförande och uppföljningar. Sexturismen tas upp genom samarbetena med ECPAT och implementeringen av deras uppförandekod. Inget av företagen har dock enligt egen utsago någonsin rapporterat ett fall av barnsexhandel. Barnsexturismen är dock endast en del av problemet med sexturism och inget av företagen nämner något om vuxna sexarbetare i sina kontrakt eller riktlinjer.

De problemområden som delvis behandlas av företagen är arbetsrättigheter, diskriminering och kulturella rättigheter. Arbetsrättigheter tas endast upp av Apollo. Ving nämner inte alls arbete medan Fritidsresor bara tar upp den positiva effekten som turismen har för arbetstillfällena. Diskriminering är det också bara Apollo

---

¹⁸⁹ TOI, "Sustainable Tourism: The Tour Operators' Contribution".

¹⁹⁰ Ving, "Om företaget – Miljö".

¹⁹¹ Ving, "Om företaget – Miljö".

som tar upp och där enbart som diskriminering på arbetsplatsen. Kulturella rättigheter behandlas till viss del av alla företagen men nämns mest i förbigående i policydokumenten. Fritidsresor har dock i sina råd till turisterna en hel del om hänsyn till lokala kulturer.

Flera problemområden tas inte alls upp av företagen. Dessa är turism i diktaturer och staternas statskick, ekonomiskt läckage och beroende, tvångsflyttningar samt ursprungsbefolkningar och minoriteter. Angående de ekonomiska aspekterna ses företagets verksamhet genomgående som en positiv kraft för destinationssamhället. Ving uttrycker hänsyn till den lokala ekonomin men för övrigt uttrycks inget särskilt ansvar från företagen. Apollo kan hävdas ta upp ekonomiskt läckage på så sätt att man nämner att man inte äger några egna hotell som en positiv aspekt. Ägandet av hotell är dock inte den enda faktorn som skapar ekonomiskt läckage, vilket visades i 4.2. Att inte äga hotellen är inte heller en garant för att läckage inte äger rum. Tvångsflyttningar behandlas inte alls och tillgången till land nämns inte heller i samband med naturresurser. Ursprungsbefolkningar och minoriteter kan delvis sägas finnas med i arbetet. Men, då enbart om man räknar dem som en del av den kultur som ska bevaras. Ingenstans sägs att man särskilt ska ta hänsyn till ursprungsbefolkningar och minoriteter. Fritidsresor skriver att man ska ta hänsyn till "lokala samfund" vilket skulle kunna tolkas som ursprungsfolk eller minoriteter.

Uppförandekoderna från ägarna ser något annorlunda ut. Fritidsresors ägare TUI har ungefär samma fokus som dotterbolaget med skillnaden att kulturella hänsyn till viss del finns hos Fritidsresor och arbetsrätt behandlas något hos TUI. Kuoni som äger Apollo skiljer sig mycket från Apollo i sin policy. Kuoni är betydligt mer specifika på miljöområdet, i både sin policy och sina mål (att få ISO14001 certifiering), än Apollo som däremot bättre täcker upp övriga punkter från problembilden. MyTravel har i förhållande till Ving en bredare policy som täcker fler områden men båda policyerna kopplar samman FSA och miljöarbete med kvalitet.

MyTravel skiljer sig ifrån de övriga researrangörerna gällande hotellavtalen på så sätt att man kopplat ihop ECPAT-koden med övriga etiska åtaganden. De andra två följer de standardformuleringar som ECPAT tagit fram och kompletterar med andra avtal för miljö eller arbetsrätt.

Fritidsresor är det företag som flest gånger rapporterat till ECPAT om implementeringen av koden. Apollo och Ving har bara skickat in en rapport och Apollo har dessutom gjort det tillsammans med den danska delen av företaget. Ving uttryckte att man dessutom var osäker på om man ville fortsätta rapportera, vilket går emot texten i koden.

Fritidsresor/TUI är medlem i flera av de internationella organisationerna och samarbetena då de deltar både i FTO:s och TOI:s arbete. Ving/MyTravel har deltagit till viss del i TOI och är fortfarande liksom Apollo/Kuoni medlemmar i FTO. Kuoni är även medlemmar i UN-WTO vilket inget av de andra företagen är.

Av de övriga satsningar som företagen gör är många lokala stödsatser till lokala NGO:er och projekt. Fritidsresor lägger stor vikt vid sina stödprojekt och satsar också mycket på samarbeten med andra organisationer (WWF, UNESCO,

ECPAT) i sitt FSA arbete. Även de andra arbetar med lokala stödprojekt men dessa får inte lika mycket utrymme i presentationen.

Apollo presenterar inga råd om ansvarsfullhet till sina resenärer. Det gör dock både Fritidsresor och Ving. Vings råd fokuserar på miljöhänsyn och minskandet av resursanvändningen medan Fritidsresor nästan uteslutande koncentrerar sig på hänsyn i det kulturella mötet, vilket beror på att råden tagits fram i samarbete med UNESCO.

Nedan följer en grafisk sammanställning om företagen:

	Fritidsresor	Apollo	Ving
Policydokument	Naturresurser och miljö Fattigdom Kultur Ursprungsfolk, Sexturism	Diskriminering, Miljö Sexturism Arbetsrätt (Fattigdom) (Eko. läckage)	Naturresurser och miljö Kultur Sexturism
Ägarnas Uppförandekoder	TUI – Ungefär samma som Fritidsresor. Tar upp arbetsrättigheter men inte kultur.	Kuoni - Inte lika, har mer miljö och mindre arbetsrätt m.m.	Både FSA och "Responsible tourism-policy, mer omfattande än Ving
Medlemskap	TOI, (FTO), ECPAT	UNWTO, FTO, ECPAT	FTO, (TOI), ECPAT
Klausuler för underlevernatörer	ECPAT:s Standardklausul WWF:s miljöprogram på Blue Village.	ECPAT:s standardklausul Rules of Conduct för hotell	Code of Operation, innefattar både ECPAT och övriga etiska åttaganden
Rapportering	2 rapporter till ECPAT. TOI:s databas	1 rapport till ECPAT	1 rapport till ECPAT TOI:s databas
Övrigt	WWF:s miljöprogram Foresta skogplantering Lokala stödprojekt UNESCO – råd till resenärerna	SOS Barnbyar Lokala stödprojekt	SOS barnbyar Lokala stödprojekt Miljömärkning – Blomman Råd till resenärer

7 Diskussion

Detta kapitel diskuterar, med föregående kapitel som utgångspunkt, hur de granskade företagen arbetar med mänskliga rättigheter samt huruvida detta arbete är lämpligt och tillräckligt för att råda bot på de problem som tidigare presenterats.

Först diskuteras vilka ställningstaganden företagen gjort, vilka problem och lösningar man valt att fokusera på samt varför man gjort dessa val.

Nästa del behandlar tillräckligheten i företagens etiska ställningstaganden genom att sätta in dem i den globala struktur som beroendeteorin ställer upp.

7.1 Utvärdering av företagen

Företagen arbetar relativt lika med FSA med några små skillnader. Fritidsresor uttrycker till exempel att samarbete är den bästa vägen att gå. Ving, som framförallt behandlar miljöproblematik, talar istället om certifiering och märkning medan Apollo använder sig av avtalen med hotellen.

Alla företagen har någon slags policy eller uppförandekod som man kommunicerar sitt FSA-arbete med. Dessa är alla relativt vagt formulerade och använder sig bara av vissa mätbara kriterier inom miljöområdet. Apollos policy sticker ut från de båda andra då den bland annat behandlar arbetsrättigheter och diskriminering, något som varken Fritidsresor eller Ving har med.

Alla tre tar upp planering av nya resmål som en viktig punkt i arbetet för hållbar turism. Detta verkar dock mest appliceras på miljöområdet då de svepande formuleringar som görs om kulturarv och den lokala ekonomin inte innehåller några idéer om hur planering skulle kunna göras hänsynsfullt.

Inget av företagen ger heller någon information om hur man följer upp sin policy eller hur man kontrollerar den. De tycks alltså saknas övervakningsmekanismer. Hittills har inte någon publicerat rapporter om utvecklingen för allmänheten utan nöjt sig med att visa på att man har en policy. Ving planerar dock att i framtiden publicera en uppföljning på sitt miljöarbete.

Spridningen av dessa policydokument är inte heller särskilt hög vilket kan tyda på att de inte är särskilt väletablerade. För att avgöra huruvida de är väletablerade inom företagen skulle dock en utredning av deras implementering göras. Alla företagen lägger visserligen ut dem på sina hemsidor men där är de relativt osynliga och man måste leta för att hitta dem. Inget av företagen publicerar sitt FSA-arbete i katalogerna men, Fritidsresor har en annonssida med hänvisning till Internetsidan.

God spridning kan vara viktig av två olika skäl. Dels så kan det vara viktigt för konsumenten, enligt resonemanget som konsumentmakt, att arbetet redovisas så att konsumenten kan göra ett upplyst val. Dels så får satsningar på råd till turister inte mycket genomslagskraft om de inte når ut till kunderna. Dock kan företag ibland utföra ett bra FSA-arbete även när detta inte når ut till konsumenterna.

Skillnaden är också stor i vilka samarbeten man valt att satsa på. Fritidsresor prioriterar TOI och FTO, Apollo UN-WTO och Ving FTO. Här råder skiljda synsätt mellan företagen.

Att alla företagen dock valt att samarbeta med ECPAT kan ha orsaker. Dels så är ECPAT-koden ett enkelt verktyg för företagen att arbeta med där de får stöd och riktlinjer från ECPAT. Dels så är uppslutningen kring sakfrågan väldigt stor i Sverige.

Det verkar inte som att företagen följer varandra i fråga om samarbeten och medlemskap i organisationer. Kanske beror det på att dessa organisationer inte är tillräckligt kända för allmänheten och att företagen därför inte förväntas vara medlemmar i några särskilda organisationer. Kanske kan det också vara en del av förklaringen kring varför så många står bakom ECPAT.

Alla företagen i undersökningen uttrycker att turistindustrin har ett ansvar och att de som företag bör ta ett ansvar. Vad detta ansvar består av är något mer oklart. Företagen uttrycker ett ansvar för miljöpåverkan och likväl en påverkan på kultur och samhälle men de behandlas på olika sätt av företagen. På miljöområdet är det den direkta miljöpåverkan, som avfallshantering, att spara på resurser och förorening, som tas upp på ett mycket konkret sätt. Detaljer om hur sopsorteringen fungerar eller hur flygplanens utsläpp ska minskas presenteras i vissa fall i företagets policy. Däremot finns det väldigt lite konkret om hur man arbetar med samhällsfrågor och kultur och man arbetar inte med den direkta påverkan. Formuleringar om att "respektera den lokala kulturen" sätts samman med samarbeten med lokala organisationer. Dessa samarbeten behandlar i sin tur oftast inte den problematik som turismen direkt representerar utan andra problem på resmålet.

Exempel på skillnaderna inom miljöarbetet och det sociala arbetet med direkt och indirekt ansvar är att företagen kan ta ansvar för vattenanvändningen på hotellen men inte för ursprungsfolk som exploateras av turismen. Här är två exempel där företagen och dess resenärer direkt påverkar det lokala samhället men det ena tar man ett direkt ansvar för men inte det andra.

Företagen uttrycker alltså att man inte försöker bättra sig på det sociala området utan istället förbättrar man andra problem på detta område.

Detta blir särskilt tydligt i Fritidsresors policy som uttrycker ett direkt ansvar för miljön där man ska upprätta styrsystem och införa källsortering medan man under rubrikerna "Att vara en god granne" och "att skydda resmålet" skriver att man ska stötta initiativ som arbetar mot problematiken på området.

Tydligt blir att företagens FSA-arbete följer kvalitets- och kostnadsförbättringar. Det är enklare att ta åtgärder för miljön som samtidigt minskar kostnaderna än att vidta åtgärder som skulle förändra hela turismens grund.

7.2 Är företagens åtgärder tillräckliga?

Beroendeteorin säger att u-landsproblematiken beror på det globala systemet och att den inte kan lösas genom att förändra inomstatliga strukturer. För att företagen ska kunna ta ett ansvar i resor inom utvecklingsländer måste de alltså förbättra sitt egna handlande för att överbrygga denna globala struktur.

Delar av företagens åtgärder på miljöområdet kan anses vara lämpliga. Man arbetar med att minska sitt egna avfall, minska resursanvändningen etc, vilket är att arbeta med den direkta påverkan. Särskilt som ett av företagen uttrycker att man stöder polluters pay principen skulle detta kunna vara ett sätt att överbrygga den globala strukturen. Detta skulle dock kunna utvecklas till ytterligare en ansvarsdiskussion då det i vissa fall är svårt att avgöra vem som står för föroreningen.

Detta skulle också kunna överföras på det sociala området. Dock är det troligtvis ännu svårare att avgöra vem av olika aktörer som faktiskt orsakar problemen, eftersom flera faktorer kan spela in. Det kan också vara svårt att inom arbetsrättsligt område eller diskriminering avgöra om det faktiskt finns någon enskild aktörer som är skyldig till problemen. Jämför bara med de debatter vi har kring diskriminering på arbetsmarknaden i Sverige.

Särskilt problemfyllt måste det kulturella området anses vara eftersom de gamla maktstrukturerna blir extra tydliga här, som uppsatsen pekat på. Även inom detta område riskerar ansvarsfrågan bli svårutredd eftersom kulturer ständigt ändras och tar till sig nya influenser

För att undvika dessa tvister om var ansvaret ligger måste företagen ta ett större ansvar än att för bara det man direkt påverkar. Det ansvaret kan handla om att ta ansvar för sådana problem som även andra kan ha orsakat.

I första hand bör reseföretagen alltså vara beredda att ta ansvar för den direkta påverkan man skapar på en destinationsort, exempelvis att se till att barnsexhandel inte underlättas på anläggningarna, att ge skäliga löner eller att minska sin miljöpåverkan. Utöver detta måste man, för att överbrygga den struktur som beroendeteorin visar på, också vara beredda att ta ansvar för frågor där ansvarsfrågan är mer svårbedömd och indirekt, till exempel att involvera minoritetsbefolkningen i planering, arbeta aktivt med kulturella hänsyn eller motverka fattigdom på resmålet.

Dock visar undersökningen att företagen idag inte ens tar ett fullgott direkt ansvar för sina förehavanden. Ingen av företagen arbetar till exempel aktivt med arbetsrättigheter. Även om Apollo skrivit in en klausul i sina hotellkontrakt om arbetsrättigheter kan det knappast kallas för aktivt arbete när de inte har någon kontrollmekanism för att följa upp detta.

Att ge råd till turisterna skulle kunna vara en åtgärd för att minska den negativa påverkan som researrangören har. Samtidigt så lägger man då över ett ansvar på enskilda individer som dessa stora företag borde ha rimliga möjligheter att ar-

beta med på andra sätt. Att upplysa turisterna om problematiken borde vara en del av arbetet men endast i kombination med andra mer direkta åtgärder.

Företagen uttrycker på olika sätt att FSA-arbetet ska löna sig och man kopplar det till kvalitet. I många fall har man också valt att arbeta med åtgärder som även innebär besparingar. Att uppmana hotellgästerna att tacka nej till städning varje dag sparar till exempel in städpersonal och att använda mindre kemikalier ger minskade utgifter m.m. Dock finns en risk att man väljer bort de problem som skulle kunna innebära utgifter för företagen. Att ge de anställda fullgott arbetsrättsligt skydd och skäliga löner är till exempel åtgärder som skulle kunna motverka problemen. Tyvärr uttrycker dock inget av företagen en vilja att göra så. I vissa fall innebär också åtgärder mot vissa problem direkta nackdelar för en researrangör. Detta kan till exempel vara när man på grund av sina etiska åtaganden blir tvungna att välja bort ett resmål eller exempelvis ett visst hotell, som konsumenterna vill ha, för att förhållandena för de mänskliga rättigheterna är för dåliga. När företagen på dessa sätt väljer bort vissa åtgärder blir deras FSA-arbete inte tillräckligt för att kunna motverka de ojämlikheter som u-ländernas beroende till västvärlden innebär.

I den globala ekonomin finns, enligt beroendeteorin, en snedvridning som gör att Västvärlden tjänar på att utnyttja Syd. De företag som undersökts i denna uppsats är alla del av den globala ekonomin i västvärlden och har därför mycket att vinna på den underutveckling som finns i tredje världen, både genom lägre den lägre sociala standarden samt att det är lättare att återhämta vinster från turism i utvecklingsländerna än turism i väst. Detta kan både vara en orsak till varför företagens sociala åtaganden ser ut som de gör samt en fingervisning om hur tillräckliga dessa åtaganden är. Företagens ansvarstagande bör utökas för att överbrygga denna ekonomiska klyfta som finns.

Frågan är dock hur mycket företagen kan utveckla sitt sociala arbete just eftersom de är aktörer i den globala ekonomin. Kanske kan företagen inte bedriva massturism med större etiska åtaganden utan att drabbas av de kaptalistiska spelreglerna i systemet. Priset på företagens tjänster är ofta avgörande för företagens konkurrenskraft och eftersom större etiska åtaganden troligtvis skulle kosta mer, är det möjligt att företagen inte skulle klara av detta.

Lösningen till detta problem går inte att hitta i denna uppsats. Kanske kan man ändå fundera på om möjligheten att förändra de svårigheter som strukturerna sätter upp, ligger i en gemensam attitydförändring hos industrin. Varifrån tillräckligt starka incitament för denna förändring skulle kunna finnas blir ytterligare endast en spekulering. Troligtvis är detta inte bara en fråga för turismindustrin utan för hela det världsomspännande ekonomiska systemet.

7.3 Slutsatser

Denna uppsats visar att de svenska researrangörerna är medvetna om vilka problem som turismen i tredje världen orsakar. Företagen visar att på många punkter är man medvetna om de problem som massturismen i tredje världen bidrar till.

Dock visar företagens presentationer av sina ansvarstaganden inte tillräcklig vilja för att kunna åtgärda dessa problem. Inte heller kan företagens initiativ, på alla punkter, anses lämpliga för den mänskliga rättighetsituationen som råder.

I framtida studier skulle implementeringen av policydokumenten vara intressant att undersöka, exempelvis genom fallstudier på vissa resmål. Vidare skulle metoder för att arbeta med den direkta påverkan på det social och kulturella området vara nödvändiga att ta fram.

Referenser

Litteratur

- Aronsson, Leif; Monica Tengling, 1999. *Turism – världens största näring*, Malmö:Liber.
- Balaam, David N.; Michael Veseth, 1999. *Introduction to International Political Economy*, New Jersey: Prentice Hall, 2:a rev. uppl. 2001,
- Balaam, David N.; Michael Veseth, 1999. *Introduction to International Political Economy*, New Jersey: Prentice Hall, 3:e rev. uppl. 2005,
- Burns, Peter M. 1999. *An Introduction to Tourism & Anthropology*, London: Routledge.
- Butcher, Jim, 2003, *The Moralisation of Tourism: Sun, Sand and Saving the World*, London: Routledge.
- Frank, Andre, Gunder; Barry K. Gills, 1993. *The World System – Five Hundred Years or Five Thousand?*, 2:a uppl. 1996, London: Routledge.
- Forbes, Jayne. 1999, "Human Rights and the Regulation of Tourism", 124 Jayne Forbes, "Human Rights and the Regulation of Tourism, i *Human Rights and the Responsibilities of Transnational Corporations*, red. M.K. Eddo, (Haag: 1999), 124
- Griffiths, Martin, 1999. *Fifty Key Thinkers in International Relations*, London: Routledge.
- Kalisch, Angela, 2002. *Corporate Futures: Social Responsibility in the Tourism Industry*, London: Tourism Concern.
- Keefe, Jean, 1998. *Tourism and Human Rights*, London: Tourism Concern.
- Koskinen, Lennart, 1999. *Etik, ekonomi och företagets själ*, Stockholm: Prisma.
- MacCannell, Dean, 1976, *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*, (1976) rev. uppl. 1999, Los Angeles:University of California Press,
- Mowforth, Martin; Ian Munt, 1998. *Tourism and Sustainability: Development and New Tourism in the Third World*, 2:a rev. uppl. 2003, London: Routledge.
- Sethi, S. Prakash, 2003, *Setting Global Standards*
- Scheyvens, Regina, 2002. *Tourism for Development: Empowering Communities*, Essex: Pearson Education.
- Shaw, Malcolm. N, 2003. *International Law*, Cambridge: University Press.
- United Nations, 2000*Basic Facts About the United Nations*, (New York: United Nations)
- Wallace, Rebecka M.M., 2002, *International Law*, 4:e uppl., London: Thomson

Artiklar

- Carrier, James G.; Donald V.L. Macleod, 2005. "Bursting the Bubble: The Socio-cultural Context of Ecotourism" *Royal Anthropological Institute* vol. 11.
- Dielemans, Jennie, "Zoo people", *Megafon*, 1-2(2006)
- Hemingway, 2004, "The Impact of Tourism on the Human Rights of Women in South East Asia", *International Journal of Human Rights*, Vol. 8
- Husted, Bryan W; José de Jesus Salazar, "Taking Friedman Seriously – Maximizing Profits and Social Performance", *Journal of Management Studies*, 1(2006)
- Jochnick, Chris, "Confronting the Impunity of Non – State Actors: New Fields for the Promotion of Human rights", *Human Rights Quarterly*, 21(1999), 65
- Khan, Maryam M, 1997, "Tourism Development and Dependency Theory: Mass Tourism vs. Ecotourism", *Annals of Tourism Research*,
- Lewis, Julien, 2006, "Adoption of Corporate Social Responsibility Codes by Multinational Corporations", *Journal of Asian Economics*, vol. 17
- Nilsson, Jessica, 2004, "Från Francos Spanien till juntans Burma", *Arbetaren* vol, 29.
- Martin, Desirée A., 2004, "Excuse the Inconvenience, But This is a Revolution", *South Central Review* 21.3 (Fall 2004), 109-110.
- Pivén, Johanna, 1999, "Charterresor – En rapport om resor till utvecklingsländer", *FairTrade-Center rapport* 5(1999), 5.
- Sreekumar, 2003, "Why Do We Need an Alternative Code of Ethics for Tourism", *Contours* vol.13(1).

Elektroniska källor

- Amnesty Business Group,
<http://www.amnestybusinessrating.se>
- Apollo, "Ansvarsfull turism och Kuoni Scandinavias etiska åtaganden",
<http://www.apollo.se/apollo/ansvarsfull+turism.htm>, hämtat 060505
- Paul, James A; Jason Garred, "Making Corporations Accountable",
Global Policy Forum, <http://www.globalpolicy.org/soecon/ffd/2000papr.htm>,
hämtat 060427
- Rättvisemarkt,
www.rattvisemarkt.se
- ECPAT:
"Code of Conduct", www.thecode.org, hämtat 060520
"Training Kit", www.thecode.org, hämtat 060520
"Monitoring and Reporting", www.thecode.org, hämtat 060520.
"TUI Nordic (Fritidsresor Group) 2001-2002", www.thecode.org
"Report TUI Nordic 2003-2004", www.thecode.org
ECPAT Sweden, "Evaluation Goa, December 2002", www.thecode.org
"Kuoni Denmark 2001-2002", www.thecode.org, hämtat 060505
- ECPAT Sverige "Ta ställning mot barnsexhandel",
http://www.ecpat.se/pages.asp?r_id=330, hämtat 060511.

Fair Trade Labelling Organization, "About FLO", www.fairtrade.net, hämtat 060505

Fritidsresor:

"Om företaget – Fritidsresegruppen", www.fritidsresor.se, hämtat 060505

"Om företaget – Reko resande", www.fritidsresor.se, hämtat 060505

"Om Företaget – miljöpolicy", www.fritidsresor.se, hämtat 060505

FTO, "Statement of Commitment", <http://www.fto.co.uk/responsible-tourism/best-practice/> hämtat 060520

ILO, "Human resources development, employment and globalization in the hotel, catering and tourism sector", <http://www.ilo.org/public/english/dialogue/sector/techmeet/tmhct01/tmhctr1.htm>, 2001, hämtat 060511.

Kuoni:

www.kuoni.com, hämtat 060505

"2004 Environmental Report", <http://www.kuoni.com/corporate-site/about-us/ecology-kuoni.shtml>, hämtat 060505

MyTravel:

"Responsible Tourism Policy",

<http://www.mytravelgroup.com/AniteNextPage.asp?p=PLCTOU> MyTravel, "CSR",

<http://www.mytravelgroup.com/AniteNextPage.asp?p=PLCCSR&s=204860670RPOLICY>

Nationalencyklopedin, "Turism", www.nationalencyklopedin.se

Tourism Concern, "Displacement of People", hämtat; 060515,

<http://www.tourismconcern.org.uk/campaigns/displacement-1996.html>

Tour Operators Initiative, 2003, *A Practical Guide to Good Practice: Managing Environmental and Social Issues in the Accommodations Sector*, www.toinitiative.org, hämtat 060420.

"Good Practise", http://www.toinitiative.org/good_practices/introduction.htm, hämtat 060518

"Statement of commitment to Sustainable Tourism", www.toinitiative.org,

"Sustainable Tourism: The Tour Operators' Contribution",

http://www.toinitiative.org/good_practices/introduction.htm, hämtat 060513

The Travle Foundation:

<http://www.thetravelfoundation.org.uk/>

TUI:

"Environmental commitment of TUI AG affiliated companies", www.tui-group.com, hämtat 060510.

"Sustainable Development", www.tui-group.com, hämtat 060510.

"Environment, Nature and Ecological Responsibility", www.tui-group.com, hämtat 060510.

United Nations Development Programme,

<http://www.undp.org/countries/>, hämtat 060518

Utrikesdepartementet:

"Ansvarsområden", www.regeringen.se, hämtat 060425.

World Tourism Organisation:

”Ethics in Tourism – Background”,
http://www.world-tourism.org/code_ethics/eng/global.htm, hämtat 060503.
Global Code of Ethics for tourism”,
http://www.world-tourism.org/code_ethics/eng/global.htm, hämtat 060518
“Tourism Highlights: 2005 Edition”,
<http://www.world-tourism.org/facts/menu.html>, hämtat 060427.
“Facts & Figures – Tourism 2020 Vision”,
www.world-tourism.org, hämtat 060427.
”About the UN-WTO”
<http://www.world-tourism.org/aboutwto/eng/menu.html>, hämtat 060503
Ving ”Ansvarsfullt resande – Miljö”, www.ving.se

Övriga

Apollo, , *Katalog – Vår, sommar, höst 2006*

Fritidsresor, *Katalog – Vinter 05/06*

Cecilia Marcussen; Maria Windahl, ”Upphandling av all inclusive-resor - En studie av researrangörers arbete med hållbar utveckling”, kandidatuppsats Södertörns Högskola, ht 2005, 37-38.